

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 14-23 เหนือ และลองจิจูด 100-108 ตะวันออก ทิศเหนือติดกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ทิศตะวันออกติดกับสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ทิศใต้ติดกับราชอาณาจักรกัมพูชา และทิศตะวันตกติดกับราชอาณาจักรไทย และสหภาพพม่า ที่ตั้งของประเทศลาวไม่มีทางออกสู่ทะเล ตั้งอยู่กลางกลุ่มประเทศลุ่มแม่น้ำโขง มีเนื้อที่ประมาณ 236,800 ตารางกิโลเมตร มีระบบการปกครองแบบสังคมนิยม โดยมีพรรคประชาชนปฏิวัติลาวเป็นผู้นำพา และรัฐบาลเป็นผู้จัดการประเทศลาวมีประชากรทั้งหมด 6.25 ล้านคน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 24 คนต่อตารางกิโลเมตร ลาวถือเป็นประเทศ 1 ใน 10 ประเทศที่ยากจนที่สุดในโลก (NGPES, 2004)

รัฐบาลได้ริเริ่มนโยบายเปิดกว้าง นับแต่ปี 1986 และได้เข้าเป็นสมาชิกอาเซียนในปี 1997 เพื่อจัดการกับปัญหาความยากจนของประเทศ รัฐบาลลาวได้วางนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนพัฒนา และจัดสรรงบประมาณของรัฐ ที่มุ่งเน้นให้ประเทศลาวหลุดพ้นออกจากบัญชีของประเทศที่ยากจนหรือประเทศที่ด้อยพัฒนาในปี 2020 ตามเป้าหมายของพรรคประชาชนปฏิวัติลาวได้วางไว้ ปัจจุบันประเทศลาวกำลังเผชิญหน้ากับความท้าทายหลายประการในการพัฒนาประเทศชาติการเปลี่ยนผ่านและการบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลก การเปลี่ยนผ่านได้รับความกดดันของโลกาภิวัตน์ เนื่องจากประเทศลาวเป็นประเทศที่มีข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ที่ไม่มีทางออกสู่ทะเล มีลักษณะเป็นทางผ่านและเป็นจุดเชื่อมต่อกับบรรดาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแหลมอินโดจีน โดยเฉพาะในแง่ของพื้นที่ประเทศข้างเคียงมีการพัฒนาเศรษฐกิจที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วเช่น ประเทศจีน เวียดนาม ไทย ด้านการบริการขนส่งสินค้าผ่าน นักท่องเที่ยว และการเชื่อมต่อระบบสายส่งไฟฟ้าของอนุภาคพื้น แต่เป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรแร่ธาตุนานาชนิด

ในการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติของประเทศลาว สุรชัย สิริไกร (2548) ได้แสดงให้เห็นว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติห้าปีฉบับที่สาม (1991-1995) ฉบับที่สี่ (1996-2000) และฉบับที่ห้า (2001-2005) ได้มีการปฏิรูปเศรษฐกิจโดยให้เสรีภาพการค้าและการลงทุนมากขึ้น การสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อการส่งออก การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ การสำรวจขุดเจาะน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ การพัฒนาเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การค้า และการท่องเที่ยวโดยรวมมี

กับประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นสมาชิกโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ และ โครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง จากนโยบายดังกล่าวผนวกกับมีพื้นที่ที่กว้างใหญ่แต่มีประชากรน้อย มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ และที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เป็นศูนย์กลางของอนุภูมิภาค จะทำให้ประเทศลาวไม่เพียงแต่มีทางออกสู่ทะเลหลายทางเท่านั้น แต่ประเทศลาวยังจะกลายเป็นศูนย์กลางการค้า การคมนาคมทางบก และเป็นศูนย์กลางการผลิตพลังงานไฟฟ้าเพื่อส่งออกไปแก่ประเทศไทย เวียดนาม และกัมพูชา

การกำหนดให้มีการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติของประเทศลาว (สุรัชย์ สิริไกร, 2548) จากรายงานเรื่องเขื่อนกับการพัฒนาได้ระบุว่า การสร้างเขื่อนถือว่าได้รับการส่งเสริมและให้ความสำคัญต่อความต้องการของการใช้น้ำและการบริการด้านพลังงาน ในระยะยาวถือว่าเป็นการลงทุนที่มีประสิทธิผลมากที่สุด ผลพวงที่รับจากการสร้างเขื่อนคือโครงสร้างพื้นฐาน ในระดับภูมิภาคเป็นการเพิ่มการจ้างงาน และเป็นฐานอุตสาหกรรมส่งออกที่สำคัญ นอกจากนี้ยังรวมถึงการเพิ่มรายรับจากการส่งออกกระแสไฟฟ้าโดยตรงหรือการขายพืชเศรษฐกิจหรือผลผลิตจากอุตสาหกรรมไฟฟ้าแบบเข้มข้น เช่น การปรับแต่งอลูมิเนียม ปัจจุบันการสร้างเขื่อนยังถูกใช้ในการเก็บและผันน้ำจากแม่น้ำเพื่อการเกษตร ความต้องการของมนุษย์และภาคอุตสาหกรรม การผลิตกระแสไฟฟ้า และการลดความรุนแรงของการเกิดอุทกภัย อ่างเก็บน้ำของเขื่อนยังใช้แบบนันทนาการ การท่องเที่ยว และการประมง นอกจากนั้นเขื่อนไฟฟ้าหรือโรงไฟฟ้าพลังน้ำยังถูกมองว่าเป็นพลังงานที่สะอาด ต้นทุนต่ำ คล้ายกับแหล่งพลังงานทดแทนชนิดอื่นที่พิจารณาจากค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานต่ำ อายุใช้งานที่ยาวนาน (WCD, 2000) การที่รัฐมองว่า “น้ำ” เป็นแหล่งพลังงานที่สำคัญเพื่อสร้างเป็นพลังงานไฟฟ้าส่งออกนารายได้และสร้างผลกำไรให้แก่ประเทศ และเพื่อแก้ปัญหาความยากจนโดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ เช่น ถนน ไฟฟ้า และสาธารณูปโภคต่างๆ ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงการบริการของรัฐได้สะดวกขึ้น

โครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำเทินหินบูนถือว่าเป็นโครงการแรกที่ได้พัฒนาขึ้นภายใต้แผนงานการพัฒนาในลุ่มน้ำเทินตอนล่าง (Lahmeyer, 1997) เริ่มดำเนินการก่อสร้างในปี 1994 เปิดดำเนินการอย่างเป็นทางการในวันที่ 4 เมษายน ปี 1998 การถือหุ้นของโครงการประกอบด้วยรัฐวิสาหกิจไฟฟ้าลาว (Electricité du Laos-EDL) ซึ่งเป็นตัวแทนรัฐบาลลาวถือหุ้นร้อยละ 60 บริษัท Statkraft ถือหุ้นร้อยละ 20 และบริษัท GMS ลาวถือหุ้นร้อยละ 20 (THPC, 2009) จากรายงานครบรอบ 30 ปีของรัฐวิสาหกิจไฟฟ้าลาว พบว่ารายได้จากการขายกระแสไฟฟ้าของเขื่อนเทินหินบูนนับแต่ปี 1998 ถึงปี 2005 มีถึง 375,773,952 บาท (EDL, 2005) ซึ่งจำนวนรายรับดังกล่าวได้นำไปสู่การขาย เขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน ภายใต้ชื่อ “โครงการขายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน” รัฐได้มองว่าการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำมีประสิทธิผลสูงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ จึงได้ขยาย

กำลังการผลิตจากเดิม 210 เมกะวัตต์เป็น 500 เมกะวัตต์ ส่งขายให้ประเทศไทย 440 เมกะวัตต์ และ
 สนองให้ท้องถิ่น 60 เมกะวัตต์ โดยเริ่มก่อสร้างโครงการในปี 2008 และจะสำเร็จการก่อสร้างในปี
 2012 ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนทั้งหมด 34 หมู่บ้าน 3,827 ครัวเรือน (THPC, 2008)

การสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำเป็นหนึ่งในรูปแบบของการพัฒนาที่พยายามทำให้เกิด
 การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม โดยการใช้หลักการทางเศรษฐศาสตร์ที่มองถึงผลประโยชน์ที่
 คาดว่าจะได้รับแต่ไม่ได้คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของสังคมที่ทำให้ชุมชนสูญเสียศักยภาพอีกทั้ง
 ความมั่นใจในการจัดการกับชีวิต และชุมชนของตนเองจึงเกิดรูปแบบของการดิ้นรน ต่อสู้ และ
 ปรับตัวเพื่อให้พ้นจากสภาพความเป็นอยู่ที่ชุมชนประสบ มนัส สุวรรณ (2538) ได้แสดงให้เห็นว่า
 การสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำได้สร้างประโยชน์และนำรายได้อันมหาศาลมาสู่ประเทศ แต่ต้องแลกมา
 ด้วยการสูญเสียระบบนิเวศ ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของประชาชน ที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด
 ทั้งในบริเวณอ่างเก็บน้ำ และบริเวณใต้เขื่อน ระบบนิเวศดังกล่าวไม่สามารถฟื้นสภาพได้ด้วยตัวเอง
 นำไปสู่การโยกย้ายประชาชนไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ณ ที่ใหม่ ซึ่งสภาพสังคม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศ
 จะด้อยกว่าที่เดิม ดังที่ประเทศลาวกำลังประสบปัญหาในปัจจุบัน ซึ่งชุมชนในท้องถิ่นต้องสูญเสีย
 วิถีชีวิตและวัฒนธรรม

การสร้างเขื่อนได้ก่อให้เกิดการโยกย้ายประชาชนไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ณ ที่ใหม่ ถึงแม้ว่า
 โครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูนได้มีมาตรการบรรเทาผลกระทบ และพยายามสร้างกลไก
 เพื่อแก้ไขปัญหาของผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังการสร้างเขื่อน โดยการส่งเสริมชุมชนผ่านแผนกิจกรรม
 ของโครงการ เพื่อให้ครัวเรือนและชุมชนให้มีรายได้ที่สูงขึ้น คือ 1) การจัดสรรที่ดินทำกินให้กับ
 ประชาชนพร้อมระบบชลประทานให้เกษตรกรลดการทำไร่เลื่อนลอย จัดสรรที่ดินเกษตรให้ประมาณ
 ครัวเรือนละ 1 เฮกตาร์ หรือ 6.25 ไร่ เพื่อปลูกข้าว 2) ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ เพื่อเป็นอาหารทดแทน
 จำนวนปลาที่ลดลง 3) จัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน 4) ส่งเสริมและสนับสนุนด้านสุขอนามัยของชุมชน
 5) ส่งเสริมให้สตรีภายในหมู่บ้านมีรายได้เสริมให้กับครอบครัว (THPC, 2002) แต่การเปลี่ยนแปลงที่
 เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน
 หลังการตั้งถิ่นฐานใหม่ซึ่งถูกมองข้ามจากผู้พัฒนาโครงการ เห็นว่าการพัฒนาชุมชนใหม่ ที่เน้น
 การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก เพื่อตอบสนองประชาชนที่ได้รับผลกระทบ แต่ไม่ได้คำนึงถึง
 ปัญหาที่แอบแฝงอยู่ภายในสังคมของชุมชน ดังเห็นได้จากหมู่บ้านหนองงูใหม่ ถึงแม้จะเป็นหมู่บ้าน
 ที่ไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน แต่เป็นหนึ่งในสองหมู่บ้านที่
 ถูกเลือกให้เป็นที่รองรับการโยกย้ายจัดสรรประชาชนออกจากอ่างเก็บน้ำ

การโยกย้ายประชาชนไปอยู่พื้นที่ใหม่ในประเทศลาวเป็นนโยบายของรัฐที่ประชาชนใน
 พื้นที่ต้องปฏิบัติตามเพื่อให้สามารถเข้าถึงสาธารณูปโภคของรัฐและแหล่งการค้าในพื้นที่ราบ
 ก่อให้เกิดข้อถกเถียงขึ้น โดยฝ่ายที่สนับสนุนได้กล่าวว่าผู้อพยพจะได้รับผลประโยชน์ในการมาอยู่

ร่วมกันกับรัฐและตลาด การอพยพประชาชนจากที่ราบสูงสู่ที่ราบลุ่มที่เต็มไปด้วยความคาดหวังเพื่อลดปัญหาความยากจนและไปสู่ความทันสมัยในเขตชนบทของประเทศลาว ส่วนฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยได้วิจารณ์ถึงการอพยพดังกล่าวว่าจะสร้างความยากจนที่รุนแรงขึ้น ความคาดหวังของผู้อพยพได้ขัดแย้งกับสิ่งที่พวกเขาได้พบ คือสาธารณูปโภคของรัฐไม่เพียงพอและรายได้ที่ได้รับในพื้นที่ใหม่ต่ำ จากงานศึกษาของ High (2008) กล่าวถึงผู้อพยพที่ต้องการจะย้ายและไม่อยากกลับไปหมู่บ้านเดิม ถึงแม้จะมีสิ่งที่บ่งบอกว่ารายได้จะลดลง ความมุ่งมั่นปรารถนาเป็นสิ่งที่แข็งแกร่งและฝังรากลึกลงในบริบทวัฒนธรรมของพวกเขา ความมุ่งมั่นปรารถนาที่พูดถึงคือ ที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ โรงเรียน โรงพยาบาล และถนน ความหวังเพื่อการเปลี่ยนแปลง และยุติการรับรู้ถึงความยากจนแบบเก่าและความเป็นชายขอบ และซึ่งอนาคตเกิดขึ้นมาจากการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน แต่ Baird et al. (2009) กลับมองว่างานศึกษาของ High ได้สรุปแบบง่ายตายเกินไปการอพยพจะมีปัญหาต่างๆ ตามมา ซึ่งก่อนหน้านี้การอพยพจากที่ราบสูงไปสู่ที่ราบลุ่มเป็นการควบคุมพื้นที่ของรัฐโดยการขยายการเข้าถึงการบริการของรัฐ การยุติการทำไร่เลื่อนลอย การยุติการปลูกฝิ่น และยังเป็นการรวบรวมชนกลุ่มน้อยเข้ามาสู่การปกครองของรัฐ การอพยพในประเทศลาวเป็นการวางแผนจากส่วนกลางประชาชนในท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย

เผ่าม้งและเผ่ากิมหมู่ที่ถูกย้ายมาอยู่รวมกันในบ้านจัดสรรหนองซงใหม่และไม่สามารถเลือกที่ตั้งหมู่บ้านได้ตามจารีตประเพณีของเผ่า แต่ทั้งสองเผ่าก็ได้เลือกที่จะเกาะกลุ่มกันอยู่ภายใต้การกำหนดเขตที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านจัดสรร Chusak and Daniel (2004, อ้างใน Boundeth, 2005) ได้แสดงให้เห็นว่า สถานที่เป็นสิ่งสำคัญสำหรับเผ่าม้งเพราะความเชื่อที่ว่าสถานที่ต่างๆ ล้วนแต่มีจิตวิญญาณที่ก่อให้เกิดลางดี ลางร้าย หรือเจ็บป่วยมาสู่ผู้คน ตามประวัติการย้ายบ้านของเผ่ากิมหมู่จากสถานที่หนึ่งไปอีกสถานที่หนึ่งต้องเป็นไปตามความต้องการของจิตวิญญาณของสถานที่หรือหมู่บ้าน และจากการศึกษาเผ่าม้งในประเทศลาวของ Choy Chiang (1997) พบว่าผู้ที่ย้ายลงมาอยู่ที่ราบลุ่มและตัวเมืองจะมีโอกาสที่หลากหลายในการจ้างงาน แต่พวกเขาจะต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมเมืองและสัมผัสกับประเพณีทางสังคมที่แตกต่างกัน ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองจะสูญเสียการปฏิบัติทางวัฒนธรรมและจารีตประเพณี พวกเขาตัดสินใจที่จะอยู่ในหุบเขาเพราะว่าไม่มีปัญหาความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนั้น ทั้งสองเผ่าเป็นเผ่าที่อาศัยอยู่บนที่สูง วิถีชีวิตของพวกเขาได้เปลี่ยนแปลงไปทีละน้อยจากการทำไร่เลื่อนลอยสู่การทำนาปี ตามนโยบายการพัฒนาภายใต้โครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน

การโยกย้ายไปอยู่ที่ใหม่ไม่เพียงแต่สูญเสียทรัพย์สินทางกายภาพที่เป็นพื้นที่วัฒนธรรมและวิถีชีวิต แต่ยังเป็นการสูญเสียบ้านและประสบการณ์ที่สั่งสมมา บ้านเกิดถือเป็นสถานที่บรรพบุรุษได้ใช้ชีวิตและสะสมภูมิปัญญาที่ได้ฝังรากลึกลงในวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และวิถีชีวิตของพวกเขา การที่มีประสบการณ์ที่ยาวนานในหมู่บ้านพวกเขาและเครือข่ายทางสังคมทั้งในและนอกชุมชนทำให้

พวกเขาไม่อยากจะออกไป ดังนั้นการมาอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน พวกเขาจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพพื้นที่ใหม่อย่างรวดเร็ว ชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากับความท้าทายหลายอย่าง ขาดประสบการณ์และแหล่งรายได้ ที่ทำให้พวกเขาหดหู่เพราะการย้ายออกจากบ้านเกิด

ในการศึกษาเน้นที่หมู่บ้านจัดสรรของโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูนว่า โครงการได้กลายเป็นพื้นที่ที่แตกต่างระหว่างรัฐกับชาวบ้าน การให้ความหมายของสถานที่และภาพแทนความจริง ในการควบคุมพื้นที่ การจัดการ และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างไร ที่จะนำโครงการไปสู่การปฏิบัติในฐานะพื้นที่ทางการเมืองที่รัฐได้สร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจขึ้นและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ โดยมองผ่านวัฒนธรรมของเผ่าม้งและเผ่าขมุ อันนำไปสู่คำถามการวิจัยครั้งนี้

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 การอพยพโยกย้ายจากโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ทางสังคมอย่างไร

1.2.2 ชุมชนที่ถูกโยกย้ายจากโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูนดำเนินการอย่างไรกับประสบการณ์ชีวิตในการถูกโยกย้ายถิ่นฐาน

1.3 วัตถุประสงค์การศึกษา

1.3.1 เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางสังคมอันเนื่องมาจากการโยกย้ายจัดสรรของโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน

1.3.2 วิเคราะห์ถึงการกระทำของชุมชนที่ถูกโยกย้ายจากโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูนในการดำเนินการกับประสบการณ์ชีวิตในการถูกโยกย้ายถิ่นฐาน

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1) ขอบเขตด้านพื้นที่

หมู่บ้านหนองซงใหม่ เมืองคำเกิด แขวงบอลิคำไซ ตั้งอยู่ละติจูด 18 องศา 08 ลิปดา 25 ฟลิปดา เหนือ และลองจิจูด 104 องศา 45 ลิปดา 31 ฟลิปดา ตะวันออก จากนครหลวงเวียงจันทน์โดยใช้ทางหลวงหมายเลข 13 ได้ จนถึงทางแบ่งหลัก 20 เมืองปากกะดิง ประมาณ 240 กิโลเมตร จากนั้นใช้ถนนเลข 8 (ซึ่งถนนสายนี้สิ้นสุด ณ เขตพรมแดนระหว่างประเทศลาวและประเทศเวียดนาม ที่เมืองคำเกิด) 53 กิโลเมตรถึงทางแยกเข้าหมู่บ้าน จากทางแยกเข้าหมู่บ้านถึงหมู่บ้านหนองซงใหม่ 18 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการช่วยเหลือและส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ จากโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน

สภาพพื้นที่ทั่วไปของหมู่บ้าน ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแคบๆ ระหว่างหุบเขาทั้งสองด้าน เนื้อที่ของหมู่บ้านมี 3,500.32 เอเคอร์ หรือ 21,877 ไร่ มีแม่น้ำงอยเป็นลำน้ำสายหลักของหมู่บ้าน มีระบบน้ำบาดาลและน้ำประปาภูเขาที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค ชาวบ้านในอดีตมีอาชีพทำการเกษตรและการเก็บหาของป่ามาเลี้ยงชีวิต ปัจจุบันชาวบ้านรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ก็ยังทำการเกษตรและเก็บหาของป่า แต่ก็มีบางส่วนที่เข้าไปทำงานภาคบริการในเมือง เช่น รับจ้าง และรับราชการมากขึ้น

2) ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรในหมู่บ้านหนองซงใหม่มีทั้งหมด 1,528 คน 246 ครัวเรือน ประกอบด้วยเผ่าต่างๆ เช่น เผ่าม้ง ไตลา ไตยอ ไตเยื่อง ไตแมน ไตเหมย ขมุ และทะเวิง โดยกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะชนเผ่าม้ง และชนเผ่ากิมหมุ/ผ่อง/ทะเวิงหรือลาวกลางที่ย้ายเข้ามาใหม่ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเน้นไปที่ผู้นำในหมู่บ้าน ผู้อาวุโส ผู้นำกิจกรรมต่างๆ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ รัฐวิสาหกิจไฟฟ้าลาว เจ้าหน้าที่ของโครงการจำนวนทั้งหมด 15 คน ส่วนการสำรวจข้อมูลพื้นฐานระดับครัวเรือนจะสำรวจเฉพาะชาวเผ่าม้งและเผ่าขมุที่ย้ายเข้ามาใหม่จำนวน 48 ครัวเรือน ซึ่งแบ่งออกเป็นเผ่าม้งจำนวน 30 ครัวเรือน และเผ่าขมุจำนวน 18 ครัวเรือน

3) ขอบเขตด้านเนื้อหา

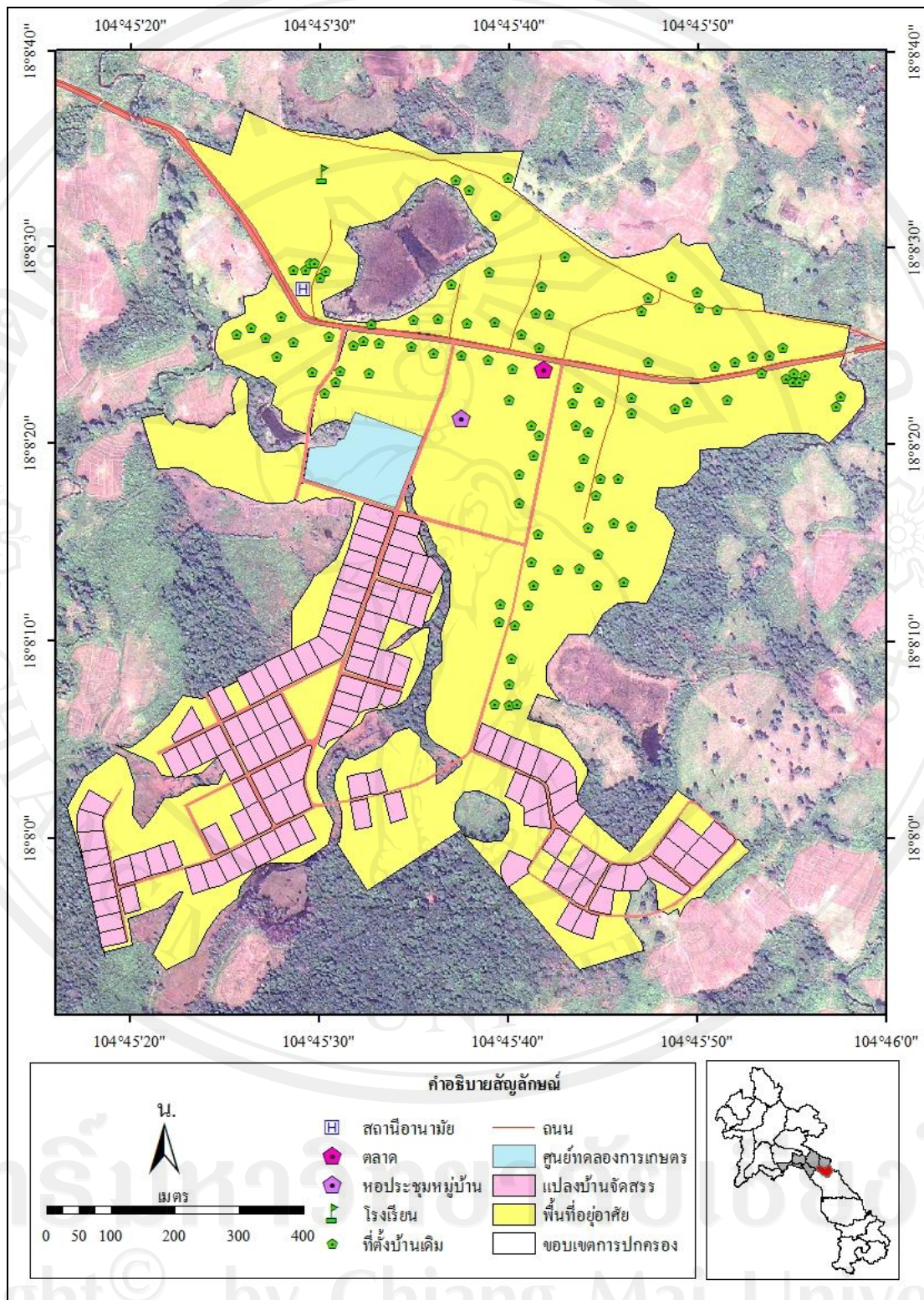
ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาผลการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางสังคมและความหมายของสถานที่ของชนพลัดถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นของรัฐภายใต้นโยบายของเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน พื้นที่ที่แตกต่างระหว่างรัฐกับชาวบ้าน การให้ความหมายของสถานที่และภาพแทนความจริง ในการควบคุมพื้นที่ การจัดการ และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างไร ที่จะนำโครงการไปสู่การปฏิบัติในฐานะพื้นที่ทางการเมืองที่รัฐได้สร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจขึ้นและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ โดยมองผ่านวัฒนธรรมของเผ่าม้งและเผ่าขมุ รูปแบบการตอบโต้ที่แอบแฝงเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องตลก นิทาน เรื่องเล่าพื้นบ้าน เพลง ละคร หรือแม้กระทั่งการกระทำทางไม่รู้ไม่สนใจ การแสดงความไร้เดียงสา การเปรียบเทียบ การปิดบังซ่อนเร้น การทำงานไม่เต็มประสิทธิภาพ สิ่งเหล่านี้ต่างถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อแสดงนัยการวิพากษ์วิจารณ์ต่อการครอบงำทั้งสิ้น

4) ขอบเขตด้านเวลา

การศึกษานี้จะใช้เวลาการเก็บข้อมูลต่างๆ ระหว่างปี 2545-2553

1.5 พื้นที่ศึกษา

หมู่บ้านหนองซงใหม่เป็น 1 ใน 4 หมู่บ้านที่ถูกเลือกให้เป็นหมู่บ้านรองรับการโยกย้ายประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูนขึ้นกับเมืองคำเกิด แขวงบอลิคำไซ ดังรูป 1.1

รูป 1.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา: หมู่บ้านหนองซงใหม่
ที่มา: โครงการขยายเชื้อไฟฟ้าเทินหินบูน, 2009

1.6 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

พื้นที่ (Spatiality) หลังสมัยใหม่มองว่าพื้นที่ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่บรรจุไว้ด้วยความหมาย ดังนั้น พื้นที่จึงมิได้เป็นเพียงฉากหลังอันว่างเปล่าที่หยุดนิ่งเพื่อรองรับปรากฏการณ์ทางสังคมแต่เพียงอย่างเดียว ตรงข้ามพื้นที่กลับเป็นตัวกำหนดและมีปฏิสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางสังคมในตัวของมันเอง พื้นที่ได้แบ่งออกเป็นสามประเภท คือพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางความคิด

พื้นที่ทางกายภาพ หมายถึงพื้นที่ ตำแหน่งที่ตั้งของโครงการ หมู่บ้าน อาคาร สถานที่ต่างๆ

พื้นที่ทางความคิด หมายถึงความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ ทศนคติ และการให้ความหมายของพื้นที่ เกี่ยวกับประสบการณ์เชิงพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับประสบการณ์เชิงพื้นที่ รวมไปถึงวิธีการที่คนจัดการกับชีวิตประจำวัน การจัดการเพื่อตอบโต้และเปลี่ยนสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัว

พื้นที่ทางสังคม หมายถึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการตีความหรือให้ความหมายพื้นที่ทางกายภาพที่เรามองเห็น นำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมที่มีทั้งส่วนที่เป็นความจริงและที่เป็นเพียงจินตนาการ อันสลับซับซ้อน มีการช่วงชิง จัดแย้ง และการแทรกแซงอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ที่มีสถานะเป็นเครื่องมือและเป้าหมาย เป็นทั้งสื่อ ตัวกลาง และบริบทการช่วงชิงอำนาจ การสร้าง/ผลิตพื้นที่ทางสังคม

ความหมายของสถานที่ เชื่อมโยงด้วยสองความหมายคือ สถานที่จริงที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เด่นหรือความทรงจำผ่านความเป็นหนึ่งเดียวของลักษณะทางกายภาพของพวกเขาหรือจินตนาภาพหรือให้ความสำคัญกับสิ่งที่เคยประสบ ความจริง หรือมายาคติ และในชีวิตประจำวันของพัฒนาการปัจเจกและชุมชนที่แนบติดกับสถานที่ด้วยประสบการณ์ ความทรงจำ และวัตถุประสงค์

คนพลัดที่ หมายถึงคนที่ถูกบังคับให้โยกย้ายด้วยนโยบายของรัฐ จากพื้นที่ที่เคยอยู่อาศัยไปอยู่พื้นที่ใหม่ตามที่โครงการจัดสรรไว้

การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ หมายถึงการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงในการหารายได้ของประชาชนเพื่อให้สอดคล้องกับรายจ่ายครัวเรือน เช่น การปลูกพืช การหาของป่า การเลี้ยงสัตว์ และการรับจ้างเป็นแรงงาน เพื่อชดเชยรายได้จากการประมงที่ขาดหายไป

เศรษฐกิจครัวเรือน หมายถึงรายละเอียดในการบริโภค รายได้ รายจ่าย ทรัพย์สิน เงินออม และหนี้สินของครัวเรือน

การเลี้ยงสัตว์แบบวิชาการ หมายถึงวิธีการเลี้ยงสัตว์แบบถูกหลักวิชาการ มีการดูแลทางด้านอาหาร และยาวัคซีนป้องกันโรคระบาด มีคอกให้สัตว์อยู่เป็นหลักแหล่ง

การปลูกพืชแบบธรรมชาติ หมายถึงวิธีการปลูกพืชแบบไม่ต้องใส่ปุ๋ย ผุ่่น เพียงแค่ถาง

หญ้าเท่านั้น ไม่ต้องการดูแลมาก

การปลูกพืชแบบวิชาการ หมายถึงวิธีการปลูกพืชแบบถูกหลักวิชาการ มีการใส่ปุ๋ย ผ่น ยาฆ่าแมลง และรดน้ำ

เครื่องป่าของดง หมายถึงผลผลิตที่หาได้จากป่า ได้แก่ พืชผัก สมุนไพร ยางไม้ หวาย และอื่นๆ ซึ่งรวมถึงสัตว์ป่าด้วย

ครอบครัวตัวแบบ หมายถึงครอบครัวที่มีคุณสมบัติครบตามเกณฑ์ในการเข้าคัดเลือกจากโครงการขยายไฟฟ้าเทินหินบูนเป็นสมาชิกกลุ่มทดลองปลูกพืช หรือกลุ่มเลี้ยงสัตว์

หมู่บ้านเจ้าภาพ หมายถึงหมู่บ้านหนองซงในระยะเวลาและพื้นที่เดิมก่อนปี 2551 ก่อนที่จะมีการย้ายมาเพิ่มของสองหมู่บ้าน คือหมู่บ้านสมบูรณ์ และหมู่บ้านผาบ้ง

หมู่บ้านหนองซงใหม่ หมายถึงหมู่บ้านในพื้นที่จัดสรรที่รัฐได้ย้ายประชาชน 2 หมู่บ้าน หมู่บ้านสมบูรณ์ และหมู่บ้านผาบ้ง มารวมกับหมู่บ้านเจ้าภาพ

1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1.7.1 สามารถนำผลการศึกษาที่ได้เป็นข้อมูลในการประกอบการพิจารณาจัดทำแผนการโยกย้ายจัดสรรของโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐบาล

1.7.2 ใช้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างรัฐบาลกับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐบาล และการแก้ไขปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการมีโครงการพัฒนาของรัฐบาล

1.8 แนวคิด และทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกแนวคิดและทฤษฎีที่จะใช้เป็นแนวทางการวิจัย ได้แก่ แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมและความหมายของสถานที่ และแนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรม โดยแนวคิดและทฤษฎีมีรายละเอียดดังนี้

1.8.1 แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเป็นกรอบคิดหนึ่งที่พยายามศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีผลมาจากการพัฒนา โดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของปัญหาสิ่งแวดล้อมในบริบทที่เงื่อนไข ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม การเมือง ปัญหาการเข้าถึงทรัพยากร เช่น สิทธิการเข้าถึงที่ดิน การใช้อำนาจของรัฐในการควบคุมพื้นที่ การถือครองที่ดิน การตอบโต้ของกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนชายขอบ และผลสะท้อนทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อชุมชน

ในช่วงทศวรรษ 1980 แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเกิดขึ้นจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีความรุนแรงมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศโลกที่สาม มีที่มาจากนิเวศวิทยามนุษย์ และนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่ไม่สามารถอธิบายปัญหาด้านทรัพยากรที่มีความซับซ้อน ภายหลังที่นักสังคมศาสตร์ได้ให้ความสนใจต่อการวิเคราะห์เชิงปฏิสัมพันธ์และตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อมและความสำคัญของการเมือง Blaikie and Brookfield (1987) กล่าวถึงการร่วมกันของสองศาสตร์คือ นิเวศวิทยากับเศรษฐศาสตร์การเมืองมาเป็นนิเวศวิทยาการเมืองเพื่อใช้ในการอธิบายสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และทรัพยากร นิเวศวิทยาการเมืองจึงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองแสวงหาสาเหตุทางสังคมในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมทางด้านสิ่งแวดล้อมขึ้น (ชูศักดิ์ วิทยากุล, 2539)

Bryant (1992) เสนอกรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง เป็นการพิจารณาประเด็นปัญหาในการจัดการทรัพยากรซึ่งเชื่อมโยงระหว่างเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมองถึงการพัฒนาของระบบทุนนิยม การใช้นโยบายรัฐหรืออำนาจรัฐในฐานะที่มีบทบาทต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรและสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งพิจารณาถึงความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรว่าเป็นปัญหาเรื่องสิทธิ ระบบกรรมสิทธิ์ การถือครองที่ดิน การตอบโต้ของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมทั้งผลกระทบทางการเมืองที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพิจารณาให้ความสำคัญเชื่อมโยงกับอำนาจของชาวนาหรือกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์ที่มีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ปัญหาการควบคุมทรัพยากรควรมองเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความหมายเกี่ยวกับนิเวศวิทยาการเมืองต้องพิจารณาเชื่อมโยงการพัฒนาของระบบทุนนิยม การใช้อำนาจรัฐ รวมทั้งคนชายขอบที่สูญเสียผลประโยชน์

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายเชื่อว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งเดียวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาเศรษฐกิจได้ถูกพูดถึงในลักษณะของความยากจนในความหมายของการขาดแคลนทางวัตถุ ถ้าประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว ความเป็นอยู่ในชีวิตด้านอื่นๆ ก็จะดีขึ้นเอง ความสนใจทั้งหมดไปอยู่ที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ความเชื่อดังกล่าวได้มาจากประสบการณ์ของกลุ่มประเทศในแถบตะวันตก ที่กลายมาเป็นทฤษฎีและยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่ได้ตอบย้่าว่าปัจจัยทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมมิได้เป็นอุปสรรคในการพัฒนาเศรษฐกิจและการปฏิรูปสังคม (ชูศักดิ์ วิทยากุล, 2547)

สุรัชย์ ศิริไกร (2548) ได้กล่าวว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติห้าปีฉบับที่สามถึงห้าได้เน้นการลงทุนในการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อการส่งออก ในการกำหนดเขตแดนหรือสถานที่เพื่อการพัฒนาทางด้านพลังงานของรัฐ ที่ใช้แนวคิดสมัยใหม่และความทันสมัยมาจัดการการพัฒนา โดยเฉพาะการจัดการควบคุมคนและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดย

ใช้เครื่องมือทางภูมิศาสตร์ คือแผนที่มาเป็นกระบวนการจัดการรอบการใช้ทรัพยากร เช่น ออกกฎหมาย นิยามกรรมสิทธิ์ของรัฐเหนือทรัพยากรทั้งหมด หรือการจัดทำแผนที่อ้างเขตแดนอำนาจอธิปไตยตามมาด้วยการจัดตั้งกลไกของรัฐเข้าควบคุมทรัพยากรและถ่ายโอนหรือเปิดช่องให้เอกชนเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่รัฐช่วงชิงมาจากท้องถิ่น โดยการสร้างระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเหนือทรัพยากร เช่น เอกสารสิทธิ์ที่ดิน หรือการให้เอกชนทำสัมปทานส่งผลให้เกิดการบริโภคทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง Vandergrast (1996) เชื่อว่าแผนที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการปฏิบัติตามกฎระเบียบในการครอบครองพื้นที่ได้กลายเป็นอาวุธที่สำคัญในการใช้อำนาจอ้างสิทธิเหนือดินแดน และแผนที่เป็นรูปแบบหนึ่งของวาทกรรมที่ส่วนมากถูกควบคุมด้วยชนชั้นผู้นำของประเทศที่มีอำนาจ อิทธิพลของแผนที่เป็นตัวจำกัดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมให้อยู่ในส่วนที่กำหนดไว้ กล่าวคือการกำหนดอาณาเขตเป็นการสื่อสารให้คนเข้าใจในเรื่องสิทธิในพื้นที่และยังเป็นการบังคับใช้สิทธิให้คนยอมรับ และ Harley (1989) ได้กล่าวว่าแผนที่ไม่ใช่แค่ภาษาธรรมดาเท่านั้น หากแต่มีความหมายซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังเสมอ มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานและเป็นรูปแบบของความรู้และอำนาจ เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่จะใช้ควบคุมพื้นที่และการขยายโครงสร้างพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ทางด้านการระบบสังคมภายใต้อำนาจอธิปไตย โดยบทบาทของแผนที่เป็นเหมือนรูปแบบของการสร้างความแข็งแกร่งของระบบชนชั้นและการแสดงเครื่องหมาย เป็นวาทกรรมที่สร้างอำนาจและลำดับชั้นของสังคม แผนที่ได้กลายเป็นเครื่องมือทางการเมือง โดยความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้มีอำนาจหรือกลุ่มบุคคล แผนที่ มีอำนาจเป็นอย่างมากต่อประวัติศาสตร์ทางสังคม และแผนที่ไม่ได้สะท้อนความบริสุทธิ์และสะท้อนภาพตามความเป็นจริงและเป็นกลาง โดยแผนที่ที่มีอำนาจเหนือกว่าสิทธิ

อาณาเขตหรือดินแดนถูกสร้างขึ้นด้วยแผนที่ ดังนั้นแผนที่จึงมีบทบาทสำคัญในทาง การปฏิบัติตามกฎระเบียบเกี่ยวกับการครอบครองพื้นที่ Vandergrast and Peluso (1995) ยังได้ชี้ให้เห็นว่าอาณาเขตสามารถแยกและรวมผู้คนภายในขอบเขตภูมิศาสตร์และควบคุม การกระทำและการเข้าถึงทรัพยากรในขอบเขตพื้นที่ดังกล่าว ในเชิงทฤษฎีพื้นที่เป็นเส้นตรงที่แบ่งแยกพื้นที่ออกจากกันโดยเส้นเชิงด้วยมาตรวัดเป็นเมตร องศา พื้นที่เชิงทฤษฎีแสดงให้เห็นความสม่ำเสมอในอาณาเขต แต่ละพื้นที่ในเชิงทฤษฎีสามารถเปรียบเทียบเวียนคืนด้วยพื้นที่อื่นตามหมวดของพื้นที่ การสร้างอาณาเขตเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นขั้นตอน การขยายอำนาจของรัฐในการควบคุมทรัพยากรซึ่งประกอบด้วยสามขั้นตอนคือ การอ้างอธิปไตยเหนือดินแดน การปักหลักหมายเขตป่า และการขยายอำนาจรัฐโดยการควบคุมพื้นที่ป่า โดยการใช้แผนที่กำหนดจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ ทำให้มีการออกกฎหมายเพื่อนำมาใช้ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละพื้นที่ ซึ่งที่ผ่านมารัฐใช้กระบวนการควบคุมพื้นที่ เพื่อควบคุมทรัพยากรและควบคุมคน มีการแบ่งพื้นที่เป็นเขตที่กำหนดวิธีการใช้ทรัพยากร กำหนดการตั้งถิ่นฐาน การสร้างกฎระเบียบว่าเป็นพื้นที่ที่จะใช้เพื่ออะไร ใครมีสิทธิที่จะอยู่หรือใช้ และอาจจะกำหนดหน่วยงานในการควบคุมดูแล

อาณาเขตดินแดนในเชิงการรับรู้ทางประวัติศาสตร์ การใช้พื้นที่ที่ถูกสังคมสร้างขึ้นและขึ้นอยู่กับความคลุมเครือและอย่างไร อาณาเขตดินแดนได้มีการเชื่อมโยงกันระหว่างสังคม และพื้นที่ Sack (1983) เห็นว่าการกำหนดอาณาเขตการครอบครองซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ทางพื้นที่ที่จะมีอิทธิพลต่อการควบคุมทรัพยากรและประชากรโดยการเข้าไปควบคุมพื้นที่ และมีการแบ่งประเภทพื้นที่โดยการสื่อสารด้วยเครื่องหมายเขตแดนหรืออาณาบริเวณ และสัญลักษณ์ที่ใช้บังคับและควบคุมการเข้าถึงซึ่งแสดงถึงอำนาจให้เห็นประจักษ์ชัดเจน ในการกำหนดขอบเขตของการครอบครองพื้นที่ไม่ยึดติดความสัมพันธ์ส่วนตัว และการจัดการพื้นที่ทำให้เกิดสิ่งอื่นๆ ขึ้นมาในพื้นที่นั้นๆ โดยมองพื้นที่เป็นอาณาเขตที่ว่างเปล่าที่จะใส่สิ่งต่างๆ ลงไปในนั้น โดยมีการกำหนดขอบเขตซึ่งทำให้เกิดที่ว่างขึ้นมา และเกิดอาณาบริเวณใหม่เกิดขึ้น อาณาเขตดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจของรัฐมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย ประการแรกอ้างว่าเป็นอาณาเขตอนุรักษ์เพื่อประชาชน และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในโลกโดยอ้อมหมาย ประการที่สองอาณาเขตดินแดนสามารถเพิ่มรายได้ในรูปแบบภาษี ประการที่สาม รัฐได้ใช้อณาเขตดินแดนในการตรวจตราและรวบรวมข้อมูลประชากร บังคับการตั้งถิ่นฐานและรวบรวมกิจกรรมของผู้คนอย่างใกล้ชิด

จากมุมมองของนิเวศวิทยาการเมืองกล่าวคือ ผลของการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาของรัฐก่อให้เกิดปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในบริบทเงื่อนไขปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงนโยบายของรัฐและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ชุมชนนั้น รัฐได้นำเอาอุดมการณ์ของชาติสมัยใหม่ แนวคิดในการพัฒนาโดยการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ การควบคุมพื้นที่ของรัฐซึ่งแผ่ไว้ด้วยอำนาจ การควบคุมพื้นที่จะส่งผลต่อการควบคุมกิจกรรมของผู้คนในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง (Sack, 1983) ได้มีการกีดกัน ปิดกั้น สิทธิในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชน ชุมชนถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ที่ตนเองเคยอาศัยอยู่และพึ่งพาในการดำรงชีพมาแต่อดีต Scott (1998) ได้ชี้ให้เห็นว่าเจตนาของรัฐชาติที่จะเข้ามาพัฒนาชุมชนท้องถิ่น นั่นก็เพราะว่ารัฐนำการพัฒนาแบบง่ายๆ และพยายามทำให้สามารถเข้าใจได้ง่าย เป็นสัดส่วน เป็นเครื่องมือในการควบคุม เพื่อให้เกิดความสะดวกในการบริหารจัดการ ทำให้รัฐสามารถสอดส่องดูแลและควบคุมความประพฤติของคนได้ง่าย จากความมั่งคั่งดังกล่าวทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางด้านสังคม ชุมชนกลายเป็นคนชายขอบ และได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมมากกว่าคนกลุ่มอื่นในสังคมโดยการปิดพื้นที่ที่ชุมชนเคยอาศัยอยู่ และเปลี่ยนพื้นที่นั้นให้เป็นพื้นที่เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐโดยเฉพาะการสร้างอ่างเก็บน้ำ ชาวบ้านต้องโยกย้ายออกไปตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ใหม่ตามที่รัฐกำหนดและจัดสรรไว้ เพื่อสะดวกในการควบคุมดูแลและเข้าถึงการบริการของรัฐ โดยกล่าวว่าจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ณ ที่ใหม่เพื่ออำนวยความสะดวกของรัฐต่อการพัฒนา

การที่รัฐมองว่า “น้ำ” เป็นแหล่งพลังงานที่สำคัญเพื่อสร้างเป็นพลังงานไฟฟ้าส่งออก นำรายได้จากการขายกระแสไฟฟ้ามาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การนำใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยจะช่วย

แก้ไขปัญหาคความยากจนภายในประเทศ ซึ่งอาจไม่เป็นจริงเสมอไป มนัส สุวรรณ (2538) ถึงแม้ว่าการสร้างเขื่อนไฟฟ้าได้สร้างประโยชน์และนํารายได้อันมหาศาลมาสู่ประเทศ แต่ต้องแลกมาด้วยการสูญเสียระบบนิเวศ พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของประชาชน ที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด ทั้งบริเวณอ่างเก็บน้ำ และบริเวณใต้เขื่อน ระบบนิเวสดังกล่าวไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ด้วยตัวของมันเอง ซึ่งนําสู่การโยกย้ายประชาชนไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ณ ที่ใหม่ ซึ่งสภาพสังคม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศจะด้อยกว่าที่เดิม ดังที่ประเทศลาวกำลังประสบปัญหาในปัจจุบัน ชุมชนในท้องถิ่นต้องสูญเสียวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2543) ได้ทำการศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นชี้ให้เห็นว่านโยบายการสร้างเขื่อนที่ทำให้มีข้อขัดแย้งในสังคมนั้นเกิดจากความบกพร่องของนโยบายรัฐหลายประการ แนวคิดการสร้างเขื่อนเกิดขึ้นภายใต้นโยบายการพัฒนาของรัฐได้กำหนดโดยองค์กรระหว่างประเทศที่ร่วมมือกำหนดนโยบายรัฐทำให้การสร้างเขื่อนเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ

การสร้างเขื่อนนอกจากส่งผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังพบว่าเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้ระบบพาณิชย์ทุนนิยมเข้าสู่พื้นที่ได้รวดเร็วยิ่งขึ้นด้วย การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ที่มาพร้อมกับโครงการสร้างเขื่อน เป็นปัจจัยเร่งของนโยบายการพัฒนาที่ทำให้เกษตรกรในชุมชนมีความสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น รวมถึงการเข้าสู่เกษตรแบบพันธะสัญญาของบริษัทที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจเกษตรเข้ามามีบทบาทในชุมชน (Rerkasem, Kanok. 1998) เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับครัวเรือนและชุมชน วิธีการดำรงชีพ การบริโภคสินค้าก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย และในงานศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ Kaosa-ard, M. *et.al.* (1995) พบว่าการพัฒนาพลังงานน้ำในประเทศลาวนั้น อาจจะประสบปัญหาลักษณะคล้ายคลึงกับประเทศไทย เช่น การสูญเสียที่อยู่อาศัยของประชาชนท้องถิ่น และการโยกย้ายถิ่นฐานรวมถึงความสมดุลทางธรรมชาติที่ถูกทำลาย และส่งผลกระทบไปถึงระบบนิเวศจากการสร้างเขื่อน ความแห้งแล้ง และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผลกระทบต่อคุณภาพของน้ำเนื่องจากการทับถมของดินไม้ที่จมอยู่ใต้น้ำทำให้คุณภาพน้ำดำและไม่สะอาด

นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของลาวที่เน้นด้านเศรษฐกิจเป็นหลักนั้นได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนจำนวนไม่น้อย จากรายงานของประชุมของ NAFRI, NAFES, NUOL (2005) พบว่านโยบายของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อปัจจัยในการครองชีพของครัวเรือน นอกจากนี้ Bernard Miozo ในเอกสารฉบับเดียวกันยังได้กล่าวถึงข้อผิดพลาดของการพัฒนาการปลูกพืชในพื้นที่ถาวรที่ไม่ได้รับผลสำเร็จเนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ในเขตจัดสรรใหม่ของรัฐที่ดินส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การขาดแคลนน้ำ และบางพื้นที่ยังได้รับการสนับสนุนด้านเทคโนโลยีทางการเกษตรที่ไม่เหมาะสม

การพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐที่เน้นไปที่นโยบายด้านพลังงานน้ำ เพราะประเทศลาวมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรน้ำ การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าส่งออกจะสามารถ

สร้างรายได้อันมหาศาลมาสู่ประเทศกลับส่งผลกระทบต่อประชาชนจำนวนไม่น้อยของประเทศ การที่รัฐมองคุณค่าของทรัพยากรในเชิงธุรกิจมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งรวมถึงนโยบายการสร้างเขื่อน การที่รัฐมองว่าน้ำเป็นแหล่งพลังงานเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อเอื้อต่อระบบการผลิต ภาคอุตสาหกรรม และเป็นแหล่งรายได้หลักของประเทศเข้ามาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยในการจัดการอย่างเป็นโครงข่ายและระบบจะสามารถช่วย แก้ไขปัญหาความยากจนภายในประเทศได้ ซึ่งอาจจะไม่จริงเสมอไปดังที่เห็นได้จากการสร้างเขื่อน ในประเทศไทย โดยรัฐและกลุ่มนายทุนมองคุณค่าของทรัพยากรน้ำที่ต่างกัน กลุ่มที่เห็นด้วยจะมอง ว่าเป็นการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานเป็นแหล่งที่สามารถทำกำไรได้จากการลงทุนและค่าใช้จ่าย ที่จะเกิดขึ้น ในขณะที่กลุ่มที่ไม่เห็นด้วยและคนในพื้นที่กลับมองว่า น้ำไม่ได้เป็นแค่ปัจจัยการผลิต และการสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนเท่านั้น แต่ทรัพยากรน้ำยังเป็นปัจจัยความมั่นคงทางอาหาร โดย เป็นแหล่งที่มาของระบบนิเวศที่เกื้อกูลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และน้ำยังถูกผูกโยงเข้ากับ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในมิติด้านแหล่งอาหารและปัจจัยพื้นฐานใน การดำรงชีวิต มนุษย์กับมนุษย์ในมิติของการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทั้งในการใช้ ประโยชน์ และการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นธรรม และน้ำผูกโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ สิ่งที่เหนือธรรมชาติโดยผ่านพิธีกรรมความเชื่อ ยังสร้างความผูกพัน ความเอื้ออาทร และการเคารพ กฎเกณฑ์ของคนในท้องถิ่น การคมนาคมขนส่ง การเดินทางเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน

การที่รัฐเข้ามาจัดการกับการพัฒนาเศรษฐกิจในการหันเป็นอุตสาหกรรมได้ส่งผลกระทบต่อ ชุมชนและชีวิตของคนที่ต้องกลายเป็นเพียงกลุ่มคนส่วนน้อยที่จะต้องเสียสละเข้าในการกิจการพัฒนา เพื่อผลประโยชน์ของชาติ ผลที่เกิดขึ้นคือความทุกข์ยากแร้นแค้น ไร้ความสมดุลและเสื่อมโทรมใน สังคมพันธะภาพทางสังคม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญ คือระบบเครือญาติก็ต้องเปลี่ยนไปสู่ตามกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เริ่มเข้ามาครอบงำ ที่เห็น ชัดเจนก็คือ ชุมชนหมู่บ้านในประเทศลาวนั้นได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาตามนโยบายของ รัฐเช่นการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ เขื่อนชลประทานจะต้องโยกย้ายที่อยู่อาศัยตามนโยบายของรัฐ ส่งผลกระทบอย่างแรงต่อวิถีชีวิตของชุมชนที่ไม่ได้ดำรงคงอยู่ตามวิถีทางของตนเองโดยอิสระ ใน กระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย ได้ส่งผลให้เกิดการสูญเสียกำลังทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งคน และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการสูญเสียสิ่งที่สะสมกันมา

หัวใจสำคัญของแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองนั้น อยู่ที่อำนาจซึ่งความสัมพันธ์ทางอำนาจ ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมมักจะ ไม่เท่าเทียมกัน การได้มาซึ่งอำนาจของบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ย่อมส่งผลกระทบต่อความสามารถที่เหนือกว่าในการควบคุมและการจัดการทรัพยากร ในปัจจุบันรัฐเป็น ผู้กระทำการหลักในการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการใช้วาทกรรมว่าด้วยการพัฒนา (นโยบายการพัฒนาของรัฐ) ที่สื่อผ่านการใช้แผนที่ในการกำหนดเขตแดนหรืออาณาบริเวณ

เพื่อการพัฒนาพลังงานน้ำให้เป็นพลังงานไฟฟ้าเพื่อการส่งออกและเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ การศึกษาทางด้านนิเวศวิทยาการเมืองจะช่วยให้เข้าใจถึงเหตุผลของการตัดสินใจในการปรับเปลี่ยนนโยบาย วิธีการ รูปแบบ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และชุมชนในท้องถิ่น

1.8.2 แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมและความหมายของสถานที่

1) แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคม

แนวคิดเรื่องพื้นที่ใช้ค้นหาคะบวนการของการพัฒนาผ่านมิติทางพื้นที่ และมองผลผลิตทางพื้นที่จากนโยบายของรัฐ เป็นหน้าต่างที่มองความสัมพันธ์ของกระบวนการพัฒนาและอำนาจในการสร้าง/ผลิตพื้นที่ อธิบายพื้นที่ ควบคุมทรัพยากร และวิถีชีวิตของประชาชน

พื้นที่ (Space) ในทัศนะเดิมของภูมิศาสตร์ถูกมองเป็นพื้นที่เรขาคณิตที่มองว่าพื้นที่ถูกประกอบขึ้นและวัดได้ ศึกษาได้ในเชิงกายภาพในฐานะที่เป็นเชิงประจักษ์ที่ถือว่าความเป็นจริงเชิงกายภาพเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดในฐานะเป็นมิติของการมีอยู่ในโลกของสิ่งของต่างๆ เป็นพื้นที่ ว่างเปล่าที่ไม่มีการให้คุณค่าปลอดจากอำนาจและการเมือง

พื้นที่ (Spatiality) หลังสมัยใหม่มองว่าพื้นที่ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่บรรจุไว้ด้วยความหมาย ดังนั้น พื้นที่จึงมิได้เป็นเพียงฉากหลังอันว่างเปล่าที่หยุดนิ่งเพื่อรองรับปรากฏการณ์ทางสังคมแต่เพียงอย่างเดียว ตรงข้ามพื้นที่กลับเป็นตัวกำหนดและมีปฏิสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางสังคมในตัวของมันเอง พื้นที่ได้แบ่งออกเป็นสามประเภท คือพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางความคิด

พื้นที่ทางกายภาพ นักภูมิศาสตร์ได้สนใจวิธีคิดของคนมีต่อพื้นที่โดยเห็นว่าเราไม่อาจเข้าใจพฤติกรรมในการจัดการ ควบคุมและใช้พื้นที่ของคนหากไม่เข้าใจการรับรู้ของเขาในเรื่องพื้นที่เป็นอย่างไร แม้จะเห็นความสำคัญของอารมณ์ ความรู้สึกแต่ก็อธิบายด้วยแนวคิดของแรงจูงใจและทัศนคติ ทำให้ไม่เห็นพลวัตของมิติโลกภายในที่ส่งผลต่อการรับรู้ของมนุษย์และยังเห็นสภาพภูมิศาสตร์แวดล้อมคนในฐานะสิ่งข้างนอกที่ถูกกำหนดให้ การรับรู้พื้นที่ว่าพื้นที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้เรื่องอื่นอย่างไร อำนาจอรัฐได้เข้าไปควบคุมในทุกระดับพื้นที่ รัฐจะเข้าไปพัฒนาโดยอ้างความยากจนและเข้าไปควบคุมทรัพยากร เช่น การสร้างอุทยานแห่งชาติ เขตป่าสงวน แผนที่การใช้ที่ดิน แสดงออกถึงอำนาจของรัฐ ผลผลิตของพื้นที่ทางกายภาพ อำนาจอรัฐได้ครอบครองทุกระดับ อำนาจอรัฐได้ใช้กฎระเบียบในการครอบครองสิ่งรอบนอกทั้งหมด รัฐอ้างความด้อยพัฒนา หรือ ความยากจนจะต้องได้รับการพัฒนา (Escobar, 1992 อ้างใน Boundeth, 2005) เพื่อขยายการควบคุมทรัพยากร รัฐได้สร้างวาทกรรมที่ชอบด้วยกฎหมายในการแสดงอำนาจ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์ป่า และที่อยู่อาศัย

พื้นที่ทางสังคมคือวิธีคิดและความรู้สึกในจิตใจไม่อาจสามารถแยกออกจากพื้นที่กายภาพ

ที่เป็นเรื่องของการจัดการพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เชื่อมโยงกันด้วยแนวคิดทางอำนาจและการนิยาม การสร้างเอกลักษณ์แก่ตัวเราหรือสิ่งต่างๆ จึงสัมพันธ์กับการสร้างพื้นที่ความแตกต่างด้วย การขีดเส้น แบ่งพรมแดน และยังเชื่อมโยงกับปฏิบัติการและการจัดการพื้นที่อีกด้วย ชยันต์ วรรธนะภูติ (2549) กล่าวว่าพื้นที่ทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการตีความหรือให้ความหมายพื้นที่ทางกายภาพที่เรา มองเห็น นำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมที่มีทั้งส่วนที่เป็นความจริงและที่เป็นเพียงจินตนาการ อันสลับซับซ้อน มีการช่วงชิง ชัดแย้ง และการแทรกแซงอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ที่มีสถานะเป็นเครื่องมือ และเป้าหมาย เป็นทั้งสื่อ ตัวกลาง และบริบทการช่วงชิงอำนาจ การสร้าง/ผลิตพื้นที่ทางสังคม Lefebvre (1991: 117) ได้เติมช่องว่างระหว่างส่วนทางด้านจิตใจ กายภาพ และสังคมบนความเป็นอื่น โดยสร้างกรอบคิดรูปแบบผลผลิตของพื้นที่ทางสังคมหรือผลผลิตทางสังคมในการควบคุมเฉพาะกลุ่ม ผลผลิตทางพื้นที่ไม่ใช่ผลผลิตเฉพาะที่เอามาใช้หรือบริโภค แต่มีความหมายเหมือนกับผลผลิต นักมนุษยวิทยาได้ศึกษาพื้นที่จากการรับรู้ที่อยู่อาศัย สถานที่ถือว่าเป็นที่ตอบโต้ความสัมพันธ์ระดับ ปัจเจก ก่อรูป และสร้างพวกเขา (Gupta and Ferguson, 1997) นักวิชาการได้พยายามเชื่อมโยงสถานที่ กับจินตนาการสังคมและปฏิบัติการกับที่อยู่อาศัยและการเคลื่อนไหว และความทรงจำ การเชื่อมโยง สถานที่กับอัตลักษณ์ สถานที่มีนัยรูปธรรมที่มนุษย์สามารถมีประสบการณ์ตรงในความสัมพันธ์ต่อกัน และกันได้นอกจากนั้นสถานที่ยังมีความผูกพันที่ยังรากับระบบคุณค่าบางอย่างด้วย ความผูกพัน เชิงสถานที่จึงเป็นที่มาของความผูกพันในชุมชน ความรู้สึกผูกพันที่แนบแน่นกับสถานที่ที่อยู่หรือที่ที่ หล่อหลอมความเป็นตัวตนขึ้นมาเป็นธรรมชาติสำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ (Heidegger, 1971 อ้างใน Harvey, 1993: 9-10) เนื่องจากประสบการณ์เรื่องพื้นที่เป็นตัวเชื่อมให้ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียว ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ และกับมนุษย์คนอื่นที่อยู่ในสถานที่นั้น Massey (1993) ได้เสนอว่าเราไม่ควรมองสถานที่ในเชิงหยุดนิ่งแต่ควรมองเป็นกระบวนการในแง่ที่สถานที่หมายถึงกิจกรรมหรือ กระบวนการทางสังคมที่ผูกกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งไว้ด้วยกันการเน้นความเคลื่อนไหวและปฏิสัมพันธ์ทำให้สามารถหลุดจากการมองหาเส้นกั้นขอบเขตของสถานที่ ซึ่งแฝงนัยมองสถานที่ แบบตายตัว และ แฝงการเห็นว่าการรุกร้าจากภายนอกเป็นการคุกคาม

ผลผลิตของพื้นที่เป็นชุดของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในขอบเขต ความสัมพันธ์ทางสังคม ครอบครองพื้นที่ที่ชัดเจน การกำหนดตัวตนในพื้นที่ กลายเป็นสิ่งที่จารึกลงในพื้นที่นั้น และ กระบวนการสร้างพื้นที่ด้วยตัวเอง (Dear, 1997) พื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่ของกิจกรรมและฐานของ กิจกรรม (Lefebvre: 189; อ้างใน Dear, 1997) สังคมได้สร้างพื้นที่ทางสังคม กิจกรรมทางสังคมไม่ใช่ เพียงแต่สิ่งที่ปรากฏในพื้นที่แต่เป็นเนื้อแท้ที่อยู่บนผลผลิตของความแตกต่างของพื้นที่

Dear (1997) ได้แสดงให้เห็นถึงเนื้อแท้ของผลผลิตทางพื้นที่เป็นเครื่องมือของรัฐทุนนิยม เช่น งานศึกษาของ Lefebvre (1976b, อ้างใน Dear, 1997) ได้ใช้เมืองและเมืองนิยมในการวิเคราะห์ รัฐทุนนิยม เมืองนิยมขัดแย้งกับกฎของนักวางแผนที่สนองทุนนิยมและรัฐทุนนิยม และในการสร้าง

สิ่งแวดล้อมที่ลดความสัมพันธ์ทางสังคมลง เขาได้แย้งนักพัฒนาที่มองว่าเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ไม่ครบถ้วน ไม่เชื่อมโยงวัตถุ ผู้คน และที่อยู่อาศัยที่จะต้องนำเข้ามาพิจารณา

พื้นที่ทางความคิด สำหรับยุคหลังสมัยใหม่นิยมเกี่ยวกับประสบการณ์เชิงพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่กายภาพสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับประสบการณ์เชิงพื้นที่ในระดับจุลภาคและระดับมหภาค เกี่ยวข้องกับวิธีการที่คนจัดการกับชีวิตประจำวัน จัดการเงื่อนไขการผลิตของระบบทุนนิยม ตลอดจนการจัดการเพื่อตอบโต้และเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัว ประสบการณ์ทางพื้นที่ที่มีความเป็นนามธรรมมากขึ้น ที่สำคัญ แสดงออกในหลายรูปแบบ แผนที่ซึ่งแสดงเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ (Harvey, 1995: 242-243)

จากแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยม Dear (1997) ได้สร้างแรงกระตุ้นให้พิจารณาใหม่ถึงกฎ/บรรทัดของพื้นที่ในทฤษฎีสังคมและในโครงสร้างชีวิตประจำวัน ภาพแทนความจริงของพื้นที่อ้างอิงกรอบแนวคิดทางด้านพื้นที่ที่นักวางแผน ผู้พัฒนา สถาปนิก และนักภูมิศาสตร์สะท้อนพื้นที่และด้วยทักษะทางวิทยาศาสตร์ (Merrifield, 2000) ซึ่งเห็นได้ว่าพื้นที่ที่ประกอบด้วยสิ่งที่ซ่อนอยู่ การจัดระเบียบและวัตถุประสงค์ของการใช้และการสร้างภาพแทนความจริงโดยตัวแทนและผู้กระทำ

ภาพแทนความจริงทางพื้นที่ผูกติดความสัมพันธ์ของผลผลิตและการกำหนดของลำดับความสัมพันธ์ เช่น ความรู้ สัญลักษณ์ รหัส และความสัมพันธ์ซึ่งอยู่ข้างหน้า และยังมองพื้นที่เป็นทุนในพื้นที่นี้ อุดมการณ์ อำนาจ และความรู้ถูกจารึกลงในภาพแทนความจริงแสดงบทบาทความยั่งยืนและมีอิทธิพลต่อการสร้าง/ผลิตพื้นที่ ภาพแทนความจริงของพื้นที่ถูกพรรณนาด้วยประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและความซับซ้อนเชิงสัญลักษณ์ของผู้อยู่อาศัยและผู้ใช้ที่ซ่อนทับลงในพื้นที่ทางกายภาพ สร้างสัญลักษณ์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ (Lefebvre, 1991)

การทำความเข้าใจชีวิตของผู้คนยุคปัจจุบัน มุมมองเชิงทฤษฎีของนักภูมิศาสตร์เกี่ยวกับพื้นที่ มนุษย์ และสังคมจะเป็นประโยชน์มาก Lefebvre กล่าวว่า “ไม่มีพื้นที่ใดที่สูญหายไป กระบวนการพัฒนาและการสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ไม่มีทางที่โลกทั้งใบจะถูกลิ้นท้องถิ่นได้” ในมุมมองของเขาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงการวิเคราะห์พื้นที่จากแนวทางเดิมที่เน้นเพียงภูมิศาสตร์กายภาพไปสู่การพิจารณาพื้นที่ในมิติทางสังคม วัฒนธรรมหมายถึงการให้ความสำคัญต่อการสร้างความหมายและประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงพื้นที่หนึ่งๆ ตามทัศนะของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้นๆ และพิจารณาว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนที่แม้จะอยู่ภายนอกแต่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่แห่งนั้น มีผลต่อการสร้างความหมายในทางวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นอย่างไร (Lefebvre, 1991) ในกระบวนการค้นหาความหมายเกี่ยวกับพื้นที่หนึ่งๆ จำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและประสบการณ์ของสามัญชน และทำความเข้าใจพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่มีความหมายทางวัฒนธรรม (รัตนา โดสกุล, 2552)

แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมถือเป็นแนวคิดที่น่าสนใจที่แตกต่างออกไปจากแนวคิดพื้นที่ที่เป็นรูปทรงทางด้านเรขาคณิต ที่ถูกใช้ในการกำหนดขอบเขต อาณาบริเวณหรือดินแดนที่มีแผนที่และกฎหมายเป็นเครื่องมือในการกำหนดกิจกรรมของมนุษย์ที่รัฐใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่มุมมองดังกล่าวได้ถูกพัฒนารูปแบบและนำมาใช้ตลอดเวลา เช่น การสร้างเขื่อนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ทรัพยากร และวัฒนธรรม แต่แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมได้ซ้อนทับลงไปในพื้นที่ทางกายภาพไม่สามารถแยกมนุษย์ออกจากพื้นที่ทางกายภาพนั้นได้ เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ที่บรรจุไว้ด้วยความหมายของการพัฒนาไปตามยุคสมัย และมีความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับวัฒนธรรมของกลุ่มคน พื้นที่จะเปลี่ยนแปลงความหมายตามกิจกรรมการใช้ประโยชน์ของสังคม และพื้นที่ยังเป็นตัวกำหนดกิจกรรมของมนุษย์อีกด้วย จากมุมมองนี้เองผู้วิจัยสนใจศึกษาถึงแนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมที่ซ้อนทับลงไปในพื้นที่กายภาพ เกี่ยวกับเรื่องของการจัดการพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ การนิยาม การสร้างเอกลักษณ์แก่ตัวเราหรือสิ่งต่างๆ ที่มีการช่วงชิง ขัดแย้ง และการแทรกแซงอยู่ตลอดเวลา พื้นที่มีสถานะเป็นเครื่องมือและเป้าหมาย เป็นทั้งสื่อ ตัวกลาง และบริบทการช่วงชิงอำนาจ การสร้าง/ผลิตพื้นที่ทางสังคม ส่วนพื้นที่ทางแนวคิดผู้วิจัยสนใจศึกษาถึงวิธีการที่คนจัดการกับชีวิตประจำวัน ตลอดจนการจัดการเพื่อตอบโต้และเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัว

2) สถานที่และความหมายของสถานที่

ภูมิทัศน์ได้ทำลายพื้นที่ (Kahn, 2000 อ้างใน Boundeth, 2005) ที่ฝังรากลึกลงในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การต่อสู้ของกระบวนการชายขอบ การกีดกัน และการตอบโต้ Lefebvre (1991) ได้อ้างว่า “พื้นที่ได้กลายเป็นเครื่องมือปฐมภูมิที่สำคัญของรัฐ โดยรัฐใช้พื้นที่ในการควบคุม มีการจัดลำดับชั้น และการหลอมรวมทั้งหมดและแยกออกจากกันเป็นส่วนๆ”

ในมุมมองของนิเวศวิทยาการเมืองในประเด็นการตอบโต้ที่เน้นไปที่ 1) ผู้ใช้ทรัพยากรและความสัมพันธ์ทางสังคมที่หลอมรวมเข้ากัน 2) การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนท้องถิ่นสู่ภูมิศาสตร์และสังคมรอบข้างและ 3) การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เพื่อเข้าใจเหตุการณ์ในปัจจุบัน (Neumann, 1992 อ้างใน Moore, 1993) การจัดแบ่งประเภทการตอบโต้ในระดับรากหญ้าออกเป็นสองรูปแบบคือ วัตถุ และสัญลักษณ์ การเมืองของชาวนาไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการสูญเสียการเข้าถึงทรัพยากรแต่ให้ความสำคัญต่อความหมายของสถานที่ (Moore, 1993)

อ้างอิงตามพจนานุกรมภูมิศาสตร์มนุษย์ (1994: 549) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความหมายของสถานที่ (sense of place) เชื่อมโยงด้วยสองความหมายคือ สถานที่จริงที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เด่นหรือความทรงจำผ่านความเป็นหนึ่งเดียวของลักษณะทางกายภาพของพวกเขาหรือจินตนาภาพ หรือให้ความสำคัญกับสิ่งที่เคยประสบ ความจริง หรือมายาคติ และในชีวิตประจำวันของ

พัฒนาการปัจเจกและชุมชนที่แนบติดกับสถานที่ด้วยประสบการณ์ ความทรงจำ และวัตถุประสงค์

สถานที่ (place) ในกระบวนการทัศน์ของหลังสมัยใหม่ไม่ใช่แค่มองในฐานะที่เป็นทรัพยากรหรือที่ตั้งทางกายภาพแบบง่าย ๆ ความหมายของสถานที่ไม่ใช่แค่สิ่งที่มีอยู่ในสถานที่มากกว่าสิ่งที่พวกเขาสร้างวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นสถาบันของชุมชน และจำกัดพวกเขาด้วยลำดับชั้นของโครงสร้างสถานที่ของความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน (Olwig, 1997 อ้างใน Boundeth, 2005) สถานที่เป็นที่ทางการเมือง ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์เฉพาะ และถูกสร้างขึ้น สถานที่มีหลายความหมายที่ฝังรากลึกกลงทางพื้นที่กายภาพ อารมณ์ และประสบการณ์จริงที่สังคมสร้างขึ้น (Rodman, 1992 อ้างใน Boundeth, 2005) ความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่และผู้คนซึ่งถือได้ว่าเป็นสาระสำคัญ เพราะว่าสถานที่จะถูกรับรู้ในฐานะที่เป็นปัจจัยในการตัดสินใจทางพฤติกรรม และลักษณะเฉพาะของผู้คน ผู้คนพยายามหาวิธีการในการสร้างและปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่ท้าทายในความหมายทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเงื่อนไขทางการเมือง (Toren, 1995)

สถานที่ไม่ใช่แค่พื้นที่ทางกายภาพแต่รวมถึงบทบาททางสังคมในสังคมด้วย มีการเพิ่มความหมายไม่ใช่แค่ชุดข้อมูลที่สะสมแต่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ พวกเราไม่ควรแค่นับว่ามีบ้านที่หลังภูเขา แม่น้ำ หรือทรัพยากรที่มีอยู่สถานที่นั้น เพราะว่าสถานที่ไม่ได้กำหนดแค่ธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ สถานที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสถานที่หนึ่งกับสถานที่อื่น สถานที่ที่เป็นปฏิสัมพันธ์ของผู้คนด้วยสถานที่กับสถานที่กับผู้คน (Lowe, 2003 อ้างใน Boundeth, 2005)

ความหมายของสถานที่ในภูมิศาสตร์มนุษย์ Storey (2001) กล่าวว่าอาจจะเชื่อมโยงกับสถานที่ที่พวกเราเปรียบเทียบกับสถานที่ของเด็ก สถานที่แห่งความทรงจำ หรือสถานที่ที่มีความผูกพันเต็มไปด้วยความรัก เป็นต้น เป็นสถานที่ที่พวกเรารักหรือเกลียด มีอารมณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างผู้คนกับสถานที่ (Rose, 1995 อ้างใน Storey, 2001: 19) การเชื่อมโยงระหว่างผู้คนกับสถานที่ในความหมายเชิงปฏิบัติการ เช่น กิจกรรมการเกษตร และรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบของสถานที่ที่สามารถแยกพฤติกรรมของมนุษย์และความสัมพันธ์ทางสังคม และผลของการสร้างอาณาเขตผ่านปฏิบัติการทางวัฒนธรรม ยุทธศาสตร์ของอาณาเขตมองในฐานะของอำนาจมีอิทธิพลต่อการก่อรูปของการดำรงชีวิตในสังคม (Wolch and Dear, 1989 อ้างใน Boundeth, 2005) อาณาเขตมีความสำคัญต่อผู้คนและอาจจะสนองต่อองค์ประกอบทั้งหมดของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลของพวกเขา ดังนั้น สถานที่จึงไม่ใช่แค่ความหลากหลายทางสังคม เศรษฐศาสตร์ และกระบวนการทางวัฒนธรรม แต่ยังอยู่ในรูปเขตแดนทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญที่ก่อรูปการกระทำทางสังคม และปฏิบัติการทางอำนาจ (Storper and Walker, 1989: 226 อ้างใน Storey, 2001: 19)

Agnew (1993) สถานที่ไม่ใช่แค่สถานที่ที่เป็นที่ตั้งสำหรับกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแต่ก็ยังเป็นที่ตั้งภาพแทนความจริงและการเปลี่ยนรูปของความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะต้องอิงกับสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง Pred (1994 อ้างใน Boundeth, 2005) ยังได้กล่าวว่าสถานที่ยังถือเป็น

การแสดงผลผลิตทางพื้นที่ของมนุษย์ ที่มีการเข้าร่วมอย่างเหมาะสมและการเปลี่ยนรูปของสถานที่และธรรมชาติที่แบ่งแยกกันไม่ได้จากการผลิตซ้ำและเปลี่ยนรูปของสังคมในมิติเวลาและสถานที่ เช่น สถานที่ไม่ใช่แค่สิ่งที่เราสังเกตเห็นได้จากภูมิทัศน์ แต่เป็นตำแหน่งที่ตั้ง หรือที่ตั้งสำหรับกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและประสบการณ์ในมิติเวลาและสถานที่

ภาพรวมของสถานที่ตามการสรุปของ Agnew (1993) ประกอบด้วยสามองค์ประกอบหลัก คือ ท้องถิ่น ความหมายของสถานที่ และตำแหน่งที่ตั้ง ซึ่งท้องถิ่นเป็นที่ตั้งในความสัมพันธ์ทางสังคมที่ประกอบขึ้นสำหรับกิจกรรมประจำวันและปฏิสัมพันธ์ของผู้คน ความหมายของสถานที่เป็นความรู้สึกทางนามธรรมเกี่ยวกับสถานที่รวมถึงบทบาทของสถานที่ตามอัตลักษณ์ของพวกเขาในระดับปัจเจกและชุมชนหรือตำแหน่งที่ตั้งเป็นโครงสร้างของความรู้สึก และตำแหน่งที่ตั้งเป็นจุดเฉพาะบนพื้นผิวโลกบนท้องถิ่นของสังคมและเศรษฐกิจกระบวนการทางระดับกว้าง Massey, Gregory and Pred (1994: 30 อ้างใน Castree, 2003) กล่าวว่าท้องถิ่นเป็นพื้นที่สำหรับกิจกรรมประจำวันและปฏิสัมพันธ์เชิงตอบโต้และเป็นที่ตั้งการพัฒนาของผู้คนและขยายอารมณ์ความรู้สึกของพวกเขา (Castree, 2003) ดังนั้น ความหมายของสถานที่จึงกลายเป็นพื้นที่ที่ถ่ายทอดในความรู้สึกทางภูมิศาสตร์ (Crang, 1998) และเขายังได้โต้แย้งว่า “วิทยาศาสตร์ศึกษานับบนตำแหน่งภายนอกที่มองสถานที่มากกว่าประสบการณ์ชีวิตในพื้นที่”

พัฒนาการของความหมายของสถานที่ Hooloway and Hubbard (2001) ต้องการความใกล้ชิดและมีอารมณ์ร่วมกับสถานที่นั้นมากกว่าเหตุผล ความหมายต่อพื้นที่กายภาพจะเริ่มจากที่เป็นและรู้สึกว่ายู่ถูกที่ถูกทางหรือเปรียบเสมือนบ้านโดยการให้ความหมายของปัจเจกชนที่ได้สร้างความผูกพันกับสถานที่ ความหมายของสถานที่เน้นที่ประสบการณ์ในทางบวกที่มีต่อบ้านหรือหมู่บ้าน บ้านเป็นสถานที่ที่มากกว่าที่พักผ่อน เป็นสถานที่ที่ทำให้เรารู้สึกมีอำนาจสามารถควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น (Seamon, 1979) ความหมายของสถานที่ของผู้คนเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและคล้อยตามสถานที่เพราะประสบการณ์ในพื้นที่หนึ่ง ณ เวลาหนึ่งส่งผลต่อประสบการณ์และความรับรู้ในสถานที่อื่น (Cosgrove, 2003)

ความหมายของสถานที่ในทางบวกจะสูญเสียหรือลดค่าลงในโลกของความทันสมัย ถ้าหากสถานที่นั้นเปลี่ยนแปลงไป (Relph, 1976) คนส่วนใหญ่ต่างก็รู้สึกว่ ความหมายของสถานที่เป็นประสบการณ์ที่น่ากลัว ความเศร้า (Cosgrove, 2003) ความหมายของสถานที่นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ ผู้คนจะยึดติดความหมายของสถานที่ที่พวกเขาอาศัยอยู่และสร้างอัตลักษณ์อยู่บนฐานของความสัมพันธ์กับสถานที่ ผ่านประสบการณ์ทางด้านบวกและอารมณ์ ความรู้สึก พวกเราสร้างให้สถานที่เป็นส่วนหนึ่งของเราหรือพวกเราเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ ในทางตรงกันข้าม ประสบการณ์ด้านลบทำให้ความหมายของสถานที่นำไปสู่ความรู้สึกที่ไม่มีตัวตนในสถานที่หรือผิดที่ผิดทาง (Hooloway & Hubbard 2001; Cosgrove, 2003)

Bogue (1959) บุคคลทั่วไปจะมีความผูกพันกับครอบครัว เครือญาติและพื้นที่ที่อาศัยอยู่ หากบุคคลพอใจกับสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสถานะด้านอื่นๆ ในพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ ย่อมจะไม่คิดหรือต้องการละทิ้งถิ่นฐาน ครอบครัว และญาติมิตรไปยังพื้นที่อื่น ความผูกพันที่มีต่อพื้นที่ของบุคคลเกิดขึ้นจากผลประโยชน์ของบุคคลที่ได้รับจากการอาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น เช่น ความเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย การเป็นที่ยอมรับของบุคคลในพื้นที่ และความผูกพันกับชุมชนและเครือญาติเพื่อนฝูงซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าวอาจสูญเสียไปหากบุคคลนั้นย้ายถิ่นไปอาศัยอยู่ในท้องถิ่นอื่น บุคคลที่มีความผูกพันต่อพื้นที่สูงจึงมีความตั้งใจตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่และไม่คิดที่จะย้ายถิ่นสู่พื้นที่อื่น ส่วนบุคคลที่มีความผูกพันต่อพื้นที่ต่ำจะต้องย้ายถิ่นออกจากพื้นที่นั้น (Davanzo and Morrison, 1982)

จากแนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมและความหมายของสถานที่พบว่า ความหมายของสถานที่นั้นมีทั้งด้านบวกและด้านลบ เป็นปรากฏการณ์เชิงสัมพันธ์ มีลักษณะเฉพาะเจาะจง ความหมายของสถานที่ของปัจเจกบุคคล และของกลุ่มหรือของสังคมได้สร้างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลขึ้นมา ผู้วิจัยสนใจในประเด็นความหมายของสถานที่ของผู้ที่สูญเสียผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการสร้างเขื่อนที่ก่อให้เกิดการพลัดที่ไปอยู่ที่ใหม่ ความหมายของสถานที่ใหม่ การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของพวกเขาขึ้นมาใหม่จากประสบการณ์ชีวิต จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในหมู่บ้านเนื่องความหมายของสถานที่นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและมีลักษณะไม่ตายตัว

1.8.3 วาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรม

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร (2542) ที่ได้ศึกษางานของ Foucault กล่าวว่าไว้ว่าวาทกรรมหมายถึงระบบและกระบวนการในการสร้างอัตลักษณ์ และความหมายให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง นอกจากนี้ วาทกรรมยังทำหน้าที่ยึดสิ่งที่เราสร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง และยังสามารถขยายความเพิ่มเติมอีกว่าวาทกรรมเป็นมากกว่าเรื่องของภาษาหรือคำพูด แต่มีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม รวมถึงจารีต ความคิด ความเชื่อ และสถาบันต่างๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้อง วาทกรรมถูกสร้างขึ้นมาจากความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สามารถพูดได้อย่างถูกต้องภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่ง กับสิ่งที่ถูกพูดอย่างแท้จริง ฉะนั้นวาทกรรมจึงสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมาภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชัดเจนชุดหนึ่งซึ่งจะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง ดำรงอยู่หรือหายไปของสรรพสิ่ง นั่นคือนอกจากสรรพสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นแล้ว ยังมีการสร้างและการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ถูกพูดถึงโดยวาทกรรมอีกด้วย วาทกรรมหลัก เป็นตัวครอบงำโดยใช้อุดมการณ์เป็นตัวนำ และคอยปิดกั้น ปกปิดวาทกรรมอื่นที่ขัดแย้ง ดังนั้นวาทกรรมและภาคปฏิบัติของวาทกรรมนั้นมีความสัมพันธ์ทางอำนาจ ทั้งนี้วาทกรรมได้ใช้อำนาจในการสร้างกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อควบคุมสิ่งต่างๆ ในสังคม ตัวอย่างเช่น

วาทกรรมว่าด้วยการพัฒนานี้จะเป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายให้กับสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” สิ่งใดจะถือเป็น “การพัฒนา” หรือ “ด้อยพัฒนา” ก็ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่วาทกรรมนั้นกำหนดขึ้น ดังนั้นอำนาจจึงเป็นตัวสร้างกฎเกณฑ์เหล่านี้ขึ้นในสังคม และก็มีใช้รูปแบบที่ดิบและหยาบกร้าน เช่น การใช้กำลังเข้าบังคับ แต่เป็นอำนาจที่ได้รับการชักฟอกจนชาวสะอาดในรูปของ “ความรู้” ในเรื่องนั้นๆ อย่างเชี่ยวชาญ

การวิเคราะห์วาทกรรม คือการศึกษาและสืบค้นถึงกระบวนการ ขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์ และรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ในการสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มตัวเรา ในสังคมในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติของวาทกรรมเรื่องนั้นๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำ ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้นๆ อย่างไรบ้าง มีความสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่ เหตุการณ์อะไรบ้าง และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้าง รวมถึงการปิดกั้นสิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้เราเชื่อมโยงเครือข่ายของสภาพสังคมที่วาทกรรมชุดนั้นดำรงอยู่ว่ามีรายละเอียด กลยุทธ์อย่างไรบ้าง ซึ่งจะช่วยให้เราเข้าใจการปิดบัง ชอนเร้นของอำนาจที่ครอบงำสังคม และเปิดโอกาสให้มีการต่อสู้ ต่อรองกับอำนาจครอบงำได้ด้วย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549) ภาคปฏิบัติของวาทกรรมทั่วไปมิใช่แค่เพียงในชีวิตประจำวัน แต่เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมเฉพาะด้านของบรรดาเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่สำคัญในสังคมจะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของสิ่งที่พูด สิ่ง ที่ศึกษาว่าพูดอย่างไร พูดเรื่องอะไร ใครเป็นคนพูด จึงได้ความหมาย สื่อสารกันรู้เรื่องและเป็นที่ยอมรับในสังคม (Dryfus and Rabinow, 1982 อ้างใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542) ในการวิเคราะห์วาทกรรมก็อาจจะวิเคราะห์เพียงวาทกรรมหลักเท่านั้น เพราะในความเป็นจริงเรามีอาจแบ่งแยก ระหว่างสองวาทกรรมหลักและวาทกรรมรองนั้น ได้อย่างเด็ดขาด และที่สำคัญวาทกรรมหลักก็มีได้ มีอำนาจอย่างสมบูรณ์ หากแต่มีการขับเคลื่อนกันระหว่างวาทกรรมอันหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคมตลอดเวลา (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542)

ในการตอบโต้กับวาทกรรมหลักด้วยวาทกรรมรองของชนกลุ่มน้อยหรือผู้ด้อยโอกาส Scott (1985) ได้สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของการตอบโต้อันหลากหลายของกลุ่มคนด้อยอำนาจ ซึ่งเขาได้มองว่าการตอบโต้ที่ไม่จำเป็นต้องถูกจัดตั้งอย่างเป็นระบบระเบียบ แบบมีโครงสร้างหรือมีเรื่องราวของการปฏิบัติเสมอไป แต่การตอบโต้สามารถเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันของปัจเจกชน และจุดประสงค์ของการตอบโต้ไม่จำเป็นต้องเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงระบบที่ครอบงำผู้ตกเป็นรองเสมอไป หากแต่จุดประสงค์ของการตอบโต้อาจเป็นไปเพื่อการอยู่รอดในการดำรงชีพ การทำให้ตัวเองแน่ใจว่ามีความปลอดภัยในการยังชีพและการมีชีวิตอยู่ เช่น การที่ชาวนาหิการเกณฑ์ทหาร เหตุผลอาจจะจะเป็นอาหารในค่ายฝึกไม่มีรสชาติ ซึ่งหมายความว่าชาวนาคนนั้นกำลังดูแลตัวเองไปพร้อมกับ การปฏิเสธอำนาจรัฐไปในตัว

เพื่อทำความเข้าใจในการอ่านและตีความกับปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มคนผู้ด้อยอำนาจ Scott (1990) กล่าวว่าจะต้องศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มไว้อำนาจที่ถูกบังคับว่าจะมีการปรับยุทธวิธีในการแสดงอำนาจของตนออกมาอย่างไร เขาเชื่อว่าทุกๆ กลุ่มที่ตกเป็นรองมักสร้างการตอบโต้อย่างแอบแฝงที่สะท้อนการวิพากษ์วิจารณ์อำนาจและการครอบงำของกลุ่มผู้เหนือกว่าเสมอ การตอบโต้ที่แอบแฝงอยู่นั้นสรุปได้ คือ ประการแรก มีลักษณะเฉพาะต่อพื้นที่ที่กำหนดและต่อผู้กระทำ ซึ่งแต่ละรูปแบบของการตอบโต้ที่แอบแฝงจะถูกสร้างขึ้นในระหว่างการกดทับอย่างชัดเจนที่ทำการกีดกันผู้ด้อยกว่า ประการที่สอง การตอบโต้ที่แอบแฝงไม่ได้เป็นเพียงแค่คำแถลงเท่านั้น แต่มันยังมีช่วงของปฏิบัติการอันหลากหลาย ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ ของชาวนาที่แสดงออกมาทั้งการขี้แย การขโมย การเลี้ยงภาษีและการทำงานอย่างไร้ประสิทธิภาพให้กับเจ้าของที่ดินต่างเป็นส่วนหนึ่งของการตอบโต้ที่แอบแฝงอยู่ทั้งสิ้น การตอบโต้ที่แอบแฝงไม่ได้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ด้อยอำนาจเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นหากแต่ยังในหมู่ของกลุ่มชนชั้นสูงที่ต้องการฝ่าฝืนต่อความคิดของกลุ่มครอบงำก็อาจสร้างรูปแบบของการตอบโต้ที่แอบแฝงอยู่ด้วยเช่นกัน เช่น การดิดสินบน รูปแบบของการสะสมความหุหรืออย่างลับๆ การแอบจ้างเพื่อกระทำการบางอย่าง การขโมย การสร้างแรงจูงใจด้วยการให้ที่ดิน ปฏิบัติการเหล่านี้ถือเป็นกิจกรรมของชนชั้นสูงที่ต้องการฝ่าฝืนต่ออำนาจของการครอบงำอย่างชัดเจนของกลุ่ม และประการที่สาม ขอบเขตระหว่างการตอบโต้ที่แอบแฝงกับการครอบงำอย่างชัดเจนเป็นพื้นที่การต่อสู้ระหว่างการครอบงำกับการตกเป็นรอง ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลายและการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ดังนั้น การตอบโต้ต่อการครอบงำลักษณะนี้ถือว่าเป็นความขัดแย้งอันปกติที่อาจเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของการต่อสู้ทางชนชั้น (Scott, 1990:14)

รูปแบบการตอบโต้ที่แอบแฝงเกิดขึ้นอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเรื่องตลก เรื่องเล่า นิทานพื้นบ้าน เพลง ละคร หรือ แม้กระทั่งการกระทำทางไม่รู้ไม่สนใจ การแสดงความไร้เดียงสา การเปรียบเปรย การปิดบังซ่อนเร้น การทำงานไม่เต็มประสิทธิภาพ สิ่งเหล่านี้ต่างถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อแสดงนัยการวิพากษ์วิจารณ์ต่อการครอบงำทั้งสิ้น การตอบโต้ท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งและความไม่มั่นคงในชีวิตได้เชื่อมโยงกับการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ใหม่ๆ ด้วย ซึ่งการตอบโต้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ทางสังคมและการเรียนรู้ของกลุ่มคนต่างๆ อันหลากหลายภายในกลุ่มชาติพันธุ์นั้น และการตอบโต้ก็อาจเกิดขึ้นหลากหลายระดับที่อาจจะเสริมให้อัตลักษณ์มั่นคงหรืออาจนำไปสู่การเสนออัตลักษณ์ใหม่ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ที่เกิดขึ้นจากการสร้าง และการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำของประสบการณ์การเรียนรู้ของกลุ่มคนอันหลากหลายภายในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ จะมียุทธวิธีในการต่อรองและตอบโต้ที่ลึกลับไปตามประสบการณ์การเรียนรู้เงื่อนไข สถานการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดนิ่ง

ในด้านการตอบโต้ และต่อสู้ของกลุ่มคนที่ด้อยอำนาจโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทยนั้น การต่อสู้ในมิติเชิงสัญลักษณ์ การกำหนดตัวตน การรื้อและการสร้างวาทกรรม

นับว่าสำคัญอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน ในขณะที่รัฐได้สร้างความเป็นชายขอบให้แก่กลุ่มคนชาติพันธุ์ด้วยกระบวนการสองด้านคือ การรวมเข้ากันให้กลายเป็นพลเมืองไทยที่มีอัตลักษณ์เดียวกันซึ่งทำให้สูญเสียอัตลักษณ์เฉพาะตน และความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการปิดกั้นกีดกันสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ในเชิงอำนาจ การเป็นพลเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการเข้าถึงทรัพยากร อันเป็นกระบวนการผลักกลุ่มชาติพันธุ์ให้ไปอยู่ชายขอบ (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2541) เมื่อนโยบายของรัฐส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนชายขอบทั้งชาวชนบทในพื้นที่ต้นน้ำ และชาวเขาที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ คนเหล่านั้นได้ทำการประท้วง ตอบโต้รัฐในรูปแบบต่างๆ เช่น การใช้แผนที่มาตอบโต้การอ้างสิทธิของรัฐเหนือพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน การใช้พิธีกรรมบวชป่า การสร้างวาทกรรมว่าด้วย “การทำไร่หมุนเวียน” เพื่อตอบโต้วาทกรรมว่าด้วย “การทำไร่เลื่อนลอย” ซึ่งนับเป็นการต่อสู้ด้วยการสร้างความหมาย สัญลักษณ์ และฟื้นฟูวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นมา (Chusak, 1996)

ในการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ Barth (1969 อ้างใน นิติ ภัทรพันธุ์, 2542) มองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ว่าเป็นเรื่องการสร้างความหมายใหม่ การตีความหมายใหม่ โดยอาจหยิบยืมเอาสัญลักษณ์ วัฒนธรรมจากภายนอกที่ครอบงำอยู่มานิยามใหม่ หรือ การหยิบเอาลักษณะทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่มีหรือเคยมีมาฟื้นฟู เลือกลงใช้ เพื่อจัดความสัมพันธ์ทางสังคมให้ชาติพันธุ์ของตนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี แนววิเคราะห์แบบนี้ถูกเรียกว่าทฤษฎีการสร้างที่มองว่าอัตลักษณ์เปรียบเสมือนยุทธศาสตร์แห่งการต่อสู้ ปรับตัวที่ถูกผลิตซ้ำ สร้างหรือตีความหมายใหม่ภายใต้สถานการณ์ ความขัดแย้ง โดยเฉพาะเมื่อต้องแข่งขันกันให้ได้มาซึ่งฐานทรัพยากรในการผลิต และเมื่อเงื่อนไขทางสังคมเปลี่ยนไป อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เดิมอาจลดความสามารถในการปรับตัว จึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง

การศึกษาเกี่ยวกับ “เรื่องเล่า” ที่เป็นวาทกรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่ Miller (2000: 309) ได้กล่าวว่า เป็นการศึกษาการให้ความหมายอัตลักษณ์ทางสังคมที่เป็นตัวสร้างและนำไปสู่ภาคปฏิบัติการทางสังคม เรื่องเล่ามักถูกใช้เป็นวิธีหรือรูปแบบของการเป็น เรื่องเล่าที่เกิดขึ้นโดยเกี่ยวข้องกับเวลาและสถานที่ และเป็นเรื่องราวของเหตุการณ์ต่างๆ ที่ถูกแต่งขึ้นโดยผู้เล่า เรื่องเล่าปรากฏได้ในสองรูปแบบ คือ เรื่องเล่าของเรื่องราวที่เป็นประสบการณ์ส่วนตัว ซึ่งถูกตีความ และสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลาตามบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกัน และเรื่องเล่าจากประสบการณ์ของกลุ่มคนในสังคม เรื่องเล่ามีหลายระดับชั้นของเรื่องราวมีการเปิด และปิด ดังนั้นในการทำความเข้าใจเรื่องเล่า เราต้องได้พิจารณาการลำดับเรื่อง รวมถึงบริบทของเรื่องเล่าด้วย ในการเล่าเรื่องนั้น มนุษย์และจินตนาการของเราเป็นผู้ตัดสินใจว่า อะไรควรถูกรวมไว้ในเรื่องเล่าของเราและอะไรควรถูกตัดออกไป และต้องวางโครงเรื่องอย่างไรเพื่อให้ได้เรื่องที่เล่าออกมาตามที่เรากำลังต้องการบอก หรือสื่อให้ผู้อื่นรู้ โดยปัจเจกชนเป็นคนสร้างเหตุการณ์ในอดีต และการกระทำต่างๆ ในเรื่องเล่าของตนเอง เพื่ออ้างอิงอัตลักษณ์

และเพื่อสร้างเรื่องราวชีวิตของตนเอง (Riessman, 1993: 2)

การเล่าเป็นการบอกว่าตัวเองเป็นใคร และสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ภายในเหตุการณ์ โดยการให้ความหมายของเรื่องเล่ามีลักษณะความสัมพันธ์ที่ลื่นไหล และมีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของผู้เล่าว่านำไปใช้หรือเชื่อมโยงกับบุคคล กลุ่มคนหรือสังคมใด (Steward, 1992: 252 อ้างใน Sørensen, 1997: 144) “การเล่าเกี่ยวกับชีวิตส่วนตัวของปัจเจก” ยังเป็นการแสดงออกถึงการแยกออก อิสระภาพทางเลือกความคิดที่สร้างสรรค์ จินตนาการ อำนาจในการออกแบบและวางแผน และยังเป็นการแสดงถึงอำนาจของการกระทำที่ปัจเจกมีต่อชีวิตของตนเอง (Steward, 1992: 253 อ้างใน Sørensen, 1997: 144)

นอกจากนี้ “เรื่องเล่าการพลัดที่” เป็นเรื่องราวที่ในภาวะการณ์ที่คนคนหนึ่งละทิ้งดินแดนชายขอบ และเข้าสู่พื้นที่ใหม่ เพื่อพัฒนา หรือสร้างอัตลักษณ์ใหม่ แต่ถ้าคนพลัดที่ไม่สามารถหยั่งรากทางอัตลักษณ์ และวัฒนธรรมของตนเองในพื้นที่ใหม่ได้ คนพลัดที่คนนั้นจะกลายเป็นคนไร้รากเหง้าและกลายเป็นคนชายขอบ ซึ่งติดอยู่ตรงกลางระหว่างพื้นที่เดิมและพื้นที่ใหม่ แต่ถ้ามีการปรับตัวและผสมผสานที่ดี คนพลัดที่ก็จะเข้าสู่สถานการณ์ปกติ และทำให้การพลัดที่กลายเป็นเหตุการณ์ในอดีต และเป็นจุดสิ้นสุดของการพลัดที่ เรื่องเล่าคนพลัดที่จึงเป็นประสบการณ์ชั่วคราวของการข้ามผ่านจากการไม่ได้หยั่งรากไปสู่การผสมผสานในขณะเดียวกันกระบวนการนี้ทำให้นักพลัดนั้นเกิดความรู้สึกของการอยู่ตรงกลางระหว่างพื้นที่ ทั้งนี้อัตลักษณ์ หรือตัวตน เป็นความรู้สึกของการมีอยู่ และความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งที่มีความซับซ้อน (Marcus, 1992: 312 อ้างใน Sørensen, 1997: 145-146)

โดยในการทำความเข้าใจชีวิต การตีความใหม่ และการขยายความเกี่ยวกับประสบการณ์ของคนพลัดที่นั้น เราจำเป็นต้องพิจารณาถึงบริบท และเป้าหมายของเรื่องเล่าของคนเหล่านั้นด้วย โดยคนพลัดที่ไม่ได้ยอมให้ตนเองตกเป็นเหยื่อของการเปลี่ยนแปลง แต่มนุษย์ในฐานะผู้กระทำทางสังคมได้ทำหน้าที่ และบทบาทของตนในการสร้างสังคมอย่างเข้มแข็ง ดังนั้นการจะทำความเข้าใจชีวิตของคนพลัดที่ เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับเรื่องเล่า และเรื่องราวต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้น และที่ถูกใช้ในการพูดคุยสื่อสารกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง (Sørensen, 1997: 144)

เรื่องเล่าเป็นเหมือนภาพตัวแทนที่ผู้เล่าใช้ในการสื่อสารเรื่องราวของตนให้กับผู้อื่นที่สัมพันธ์กับตนในสังคมโดยการเล่าเรื่องนั้น ผู้เล่าจะมีการคัดสรรเรื่องราวที่อยากเล่า และตัดเรื่องราวที่ไม่อยากเล่าให้คนอื่นฟังออกไป ดังนั้นสิ่งที่เล่ามาจึงอาจเป็นทั้งสิ่งจริงและเป็นไปไม่ได้ในความเป็นจริง และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเป็นจริงได้ โดยการศึกษาเรื่องเล่านักวิจัยจะต้องให้ความสำคัญกับผู้เล่า และสื่อเรื่องราวของตัวผู้เล่าสาระณะ โดยมองเรื่องเล่าในฐานะเป็นเครื่องมือในการบอกเล่าเรื่องราวของกลุ่มศึกษา

ในการวิเคราะห์วาทกรรมของผู้วิจัยให้ความสนใจกับการสร้างอัตลักษณ์และความหมายเกี่ยวกับวาทกรรม ซึ่งจะทำให้เข้าใจกระบวนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพียงแต่สร้างวาทกรรมขึ้นก็สามารถดึงเอาทรัพยากรนั้นมาใช้ได้ เน้นไปที่ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่กระทำต่อสังคมในรูปแบบการสร้างเหตุการณ์ กฎเกณฑ์บังคับที่กดดัน ปิดกั้น ซึ่งจะทำให้เห็นอำนาจที่แอบแฝงอยู่กับวาทกรรม และเป็นการเปิดพื้นที่หรือเวทีการต่อสู้ทางด้านความคิดขึ้น ระหว่างวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นจากกฎเกณฑ์และฐานคิดที่ต่างกันของกลุ่มผู้กระทำการทางสังคม การต่อสู้ระหว่างวาทกรรมหลักและวาทกรรมรองระหว่างสองกลุ่มคน คือ รัฐกับชาวบ้าน วาทกรรมรองถือเป็นอาวุธที่สำคัญของผู้ด้อยโอกาสที่ต่อสู้เพื่อการอยู่รอด และแน่ใจว่าปลอดภัยโดยการศึกษาผ่านเรื่องเล่าในชีวิตประจำวัน

1.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนงานวิจัยและบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนและจากการพัฒนาของรัฐ ในกลุ่มที่ 1 เป็นการศึกษาในมิติทางด้านสิ่งแวดล้อมในงานศึกษาของกลุ่มนี้ได้ทำให้เห็นภาพของผลกระทบของเขื่อนที่แต่เดิมรัฐไม่ให้ความสำคัญ ที่เน้นไปที่การแสดงให้เห็นข้อมูลผลกระทบต่อทรัพยากรและสภาพแวดล้อมเพียงอย่างเดียว ขาดการเชื่อมโยงให้เห็นผลต่อเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีผลต่อผู้คนที่เคยพึ่งพา หรืออีกนัยหนึ่ง การขาดการเชื่อมโยกับมิติทางสังคม ทำให้การอธิบายเขื่อนในมุมมองนี้ขาดน้ำหนักลง กลุ่มที่ 2 ศึกษาทางด้านมิติสังคมและวิถีชีวิตของชุมชน การศึกษาในกลุ่มนี้ยังได้มีการพิจารณาประเด็นปัญหาอื่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชลประทานหรือพื้นที่รับประโยชน์ และการศึกษาได้ชี้ว่า การสร้างเขื่อนจะต้องพิจารณาถึงคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน ปัญหาการแยกกันอยู่ของกลุ่มเครือญาติ การเปลี่ยนแปลงรายได้ ประเพณีวัฒนธรรมเดิมไม่มีความต่อเนื่อง การแตกสลายของสังคมใหม่ โครงสร้างทางสังคมซับซ้อน และความผูกพันกันในสังคมใหม่จึงเป็นความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์มากขึ้น จึงทำให้โครงสร้างทางสังคมมีความเปราะบางและเสี่ยงต่อการแตก ความสัมพันธ์ได้ง่ายขึ้น และยังแสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันในสังคมที่เกิดขึ้นที่นำไปสู่ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรกับหมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่ศึกษาเรื่องนิเวศวิทยาการเมืองของเขื่อนในงานศึกษาของกลุ่มนี้พบว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาว่าด้วยการสร้างเขื่อนเกิดจากองค์กรระหว่างประเทศเป็นผู้กำหนด และรัฐไม่ได้คำนึงถึงความสลับซับซ้อนและปัญหาที่จะเกิดขึ้น นอกจากนั้นรัฐยังได้กำหนดนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อเสริมความชอบธรรมในการพัฒนา แต่ผลที่ได้รับกลับนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร และความยากจนใหม่ที่เกิดขึ้นจากการกำหนดนโยบายที่ผิดพลาด กลุ่มที่ 4 กลุ่มที่ศึกษาเรื่องผลกระทบจากการพัฒนาในงานศึกษากลุ่มนี้ได้ศึกษาการต่อสู้ทางวาทกรรม พบว่ากระบวนการใช้อำนาจต่างๆ ของรัฐ ทำให้ชาวบ้านถูกบังคับให้มีทางเลือกในการดำรงชีวิตตามวัฒนธรรมของตนน้อยลง ทำให้ชุมชนอ่อนแอลง ชาวบ้านได้

กลายเป็นแรงงานราคาถูก สูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมา และความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุกรรม เพราะไร่นาของพวกเขาไม่ได้มีเพียงแต่ฝืนอย่างเดียว กลุ่มชาติพันธุ์ม้งได้แสดงการตอบโต้กระบวนการดังกล่าว และการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำด้วยการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ขึ้นมาเพื่อต่อรองและเสนออัตลักษณ์ตนเองที่มีความหลากหลายที่ขึ้นกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ แสดงให้เห็นว่านโยบายการพัฒนาที่ผิดพลาดของรัฐไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจเท่านั้นยังส่งผลกระทบต่อทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอีกด้วย และกลุ่มที่ 5 เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์พลัดถิ่นของชาวสิงหลจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในศรีลังกา แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการสร้างความเป็นท้องถิ่นและการสร้างความเป็นชุมชนกับอัตลักษณ์ของผู้คนที่ถูกสร้างขึ้น การเล่าเรื่อง ของคนพลัดถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ไม่ได้มีลักษณะตายตัว แต่มีการต่อรองและสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลาภายใต้เงื่อนไขบริบททางสังคม ซึ่งคนไม่ได้ให้ตนเองถูกนิยามโดยพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น แต่มีการพยายามในการสร้างพื้นที่ และการควบคุมเหนืออัตลักษณ์ที่ตนเองและคนอื่นสร้างขึ้น รายละเอียดของงานศึกษาแต่ละกลุ่มดังนี้

1.9.1 กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเขื่อนในมิติด้านสิ่งแวดล้อม

คณะกรรมการเขื่อนโลก (WCD, 2000) ในรายงานเรื่องเขื่อนกับการพัฒนา ได้ระบุว่าในปัจจุบันทั่วโลกมีเขื่อน 45,000 แห่ง ใน 140 ประเทศ ในประเทศจีนมีมากกว่า 22,000 แห่ง ถึงแม้ว่าเขื่อนจะมีประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ จากรายงานพบว่าเขื่อนเกือบทั้งหมดที่กล่าวมาต้องแลกมาด้วยการสูญเสียทางสังคม และสิ่งแวดล้อมเกินที่จะรับได้ นำไปสู่ผลกระทบทางด้านลบต่อสังคมและมนุษย์ ประชาชนประมาณ 40-80 ล้านคน ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนที่ถูกอพยพออกจากพื้นที่ภายหลังการก่อสร้าง การอพยพผู้คนจากสถานที่หนึ่งไปยังสถานที่หนึ่งได้เพิ่มความหนาแน่นให้กับจำนวนประชากรในที่นั้นๆ เช่น โครงการก่อสร้างเขื่อน Three Gorges ในประเทศจีนที่ต้องอพยพผู้คนประมาณ 10 ล้านคน และในประเทศอินเดียประมาณ 16-38 ล้านคน ซึ่งคนท้องถิ่นเหล่านั้นไม่ได้รับผลประโยชน์จากการสร้างเขื่อนแต่อย่างใด ขณะเดียวกันทางด้านสิ่งแวดล้อมพบว่าแม่น้ำประมาณร้อยละ 60 ในทั่วโลกได้ถูกกั้นโดยเขื่อน ส่วนที่เหลือยังคงไหลแบบอิสระ ถือเป็นการคุกคามระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์อย่างรุนแรง และการสร้างเขื่อนไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือแผนที่กำหนดไว้ เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้ามากกว่าครึ่งหนึ่งผลิตได้ต่ำกว่าแผนที่กำหนดไว้ เขื่อนที่เก็บกักน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคกลับพบว่าประมาณร้อยละ 70 ไม่เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ เขื่อนชลประทานที่ทำหน้าที่เป็นการแก้ไขปัญหาก็ได้กลายเป็นปัญหาที่ทำให้เกิดน้ำท่วมหนักขึ้น

ผลกระทบที่ต่อเนื่องจากการสร้างเขื่อนต่อพื้นที่ป่านอกเหนือจากที่ถูกทำลายจากอ่างเก็บน้ำ วิชัย ปัญจมานนท์ (2521) ได้ชี้ให้เห็นภายหลังการสร้างเขื่อนจุฬาภรณ์และเขื่อนเขาแหลม พบว่า ป่าที่ถูกทำลายต่อเนื่องจากการสร้างเขื่อนมีพื้นที่มากกว่าที่ถูกทำลายจากอ่างเก็บน้ำมาก และงานศึกษาของไพโรจน์ สิริมนตารณ์ และ เพ็ญศักดิ์ เพ็งมาก (2531) ได้ทำการประเมินผลกระทบของเขื่อนต่อระบบนิเวศแหล่งน้ำและปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลงแล้ว ยังได้พยายามคำนวณมูลค่าของทรัพยากรชีวภาพที่ลดลงอีกด้วย

1.9.2 กลุ่มที่เน้นผลกระทบทางสังคมและวิถีชีวิตของผู้ได้รับผลกระทบ

ในศึกษาการอพยพย้ายถิ่นของประชากรในกรณีเขื่อนศรีนครินทร์ Suwan (1981) ชี้ให้เห็นว่า ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนไม่ได้มีเพียงชาวบ้านในบริเวณอ่างเก็บน้ำที่ถูกอพยพ จากการที่บ้านเรือนและที่ทำกินถูกน้ำท่วมโดยตรงเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบกับชาวบ้านกลุ่มอื่นอีก 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มชาวบ้านที่อพยพจากบริเวณน้ำท่วมที่เข้าไปอาศัยอยู่ด้วยกัน กลุ่มชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตก่อสร้างเขื่อนที่ไม่ได้ถูกน้ำท่วมและไม่ต้องอพยพ และกลุ่มชาวบ้านที่อพยพจากที่อื่นๆ เข้ามาอยู่บริเวณอ่างเก็บน้ำของเขื่อน ผลกระทบดังกล่าวที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านที่ต้องอพยพ ซึ่งประเด็นนี้มักจะถูกละเลยจากรัฐ

นอกจากนั้น มนัส สุวรรณ (2538) ได้แบ่งกลุ่มของประชาชนที่จะได้รับผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบออกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มประชาชนที่ต้องอพยพเพราะบ้านเรือนไร่นาถูกน้ำท่วม กลุ่มประชาชนที่อพยพจากบริเวณที่ถูกน้ำท่วมเข้าไปอยู่อาศัยร่วมกับ กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตสร้างเขื่อน แต่ไม่ถูกน้ำท่วมและไม่ต้องอพยพออกไป และกลุ่มประชาชนที่อพยพจากที่อื่นๆ เข้ามาอยู่ในทะเลสาบหลังเขื่อน ปัญหาที่สำคัญต่อการดำเนินการสร้างเขื่อนทั้งนี้เพราะเป็นกลุ่มประชาชนที่ต้องอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ซึ่งประชาชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังรักถิ่นฐานเดิมไม่อยากจะย้ายออกไป แต่เมื่อถูกบังคับเวนคืนที่ดินก็จำเป็นต้องอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่

จากงานศึกษาทั้งสองชิ้นของ มนัส สุวรรณ ได้กล่าวว่า ปัญหาการตั้งถิ่นฐานใหม่ของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่ต้องมีการสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ได้กลายเป็นปัญหาที่มีความสำคัญและมีความสลับซับซ้อนมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับปัญหาอื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา และให้ความเห็นเพิ่มเติมไว้ว่าอาจเป็นด้วยสาเหตุของความสำคัญและความซับซ้อนของปัญหานี้เอง ที่ทำให้ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโครงการพัฒนาไม่ให้ความสำคัญหรือมองข้ามความเดือดร้อนของประชาชนกลุ่มน้อยที่ต้องอพยพออกจากบริเวณอ่างเก็บน้ำไปหาที่ตั้งถิ่นฐานใหม่เหล่านี้ เพื่อมิให้เป็นที่ยกย่องว่าโครงการพัฒนาละเลยหรือทอดทิ้งประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการ

ในกลุ่มนี้ยังมุ่งไปที่การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนเพื่อเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังการสร้างเขื่อน ดังเช่น สดใส สร้างโสทร (2541) พบว่า การสร้างเขื่อนปากมูลทำให้ความหลากหลายในการประกอบอาชีพลดลง ทำให้เกิดความขัดสน ต้องพึ่งพาตลาดและร้านค้า และเกิดความขัดแย้งในชุมชนขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งเปลี่ยนฐานการผลิตจากการทำเพื่อเลี้ยงชีพเป็นการผลิตเพื่อแสวงหาเงินตรา แหล่งทำมาหากินในชุมชนลดลง และเสื่อมโทรมลง ผู้คนในชุมชนต่างอยู่แบบไม่พึ่งพาและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในสังคมที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อน โดยให้ความสำคัญกับชาวบ้านที่ต้องตกเป็นผู้แบกรับจากผลกระทบของเขื่อน “คนส่วนน้อยต้องเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่” วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปเมื่อเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังการสร้างเขื่อน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาลิงแควล้อมและการประเมินผลกระทบหลังการก่อสร้างด้านสังคม-เศรษฐกิจ จากการอพยพเนื่องจากโครงการขยายเหมืองของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ผลกระทบที่ชุมชนได้รับเนื่องจากโครงการสามารถสรุปได้คือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคมทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบทางด้านความผูกพันทางสังคมแบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน แบบแผนประเพณีและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป เพราะสาเหตุต่างๆ เช่น ญาติพี่น้องแยกกันอยู่ เพื่อนฝูงต้องห่างเหินกันต่างคนต่างอยู่ สมาชิกสังคมเดิมไม่มีโอกาสสังสรรค์เพราะอยู่ห่างกัน ประเพณีวัฒนธรรมเดิมไม่มีความต่อเนื่อง แตกสลาย ขนาดของสังคมใหม่ใหญ่ โครงสร้างทางสังคมซับซ้อน ความผูกพันกันในสังคมใหม่จึงเป็นความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์มากขึ้น จึงทำให้โครงสร้างทางสังคมมีความเปราะบางและเสี่ยงต่อการแตกความสามัคคีได้ง่ายขึ้น

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม เศรษฐกิจของประชาชนจากโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ สุชิน วรพงษ์ไพบุลย์ (2543) พบว่าประชาชนที่อพยพออกจากพื้นที่เดิมที่เคยอาศัยอยู่เพราะถูกน้ำท่วม มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และ เศรษฐกิจซึ่งเป็นผลมาจากการอพยพย้ายถิ่น เช่น การมีอาชีพใหม่ ปัญหาการแยกกันอยู่ของกลุ่มเครือญาติ การเปลี่ยนแปลงรายได้ เป็นต้น

แสงอรุณ เจริญจันทร์แดง (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบทางด้านสังคมของการอพยพประชาชนอันเนื่องมาจากการขยายเหมืองลิกไนต์ที่แม่เมาะสำหรับโรงไฟฟ้าที่ 8 และ ที่ 9 อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง แสดงให้เห็นว่า ชุมชนแม่เมาะได้รับการอพยพจากการขยายเหมืองของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทางสังคมด้านลบเนื่องจากหน่วยงานที่รับผิดชอบการอพยพชุมชนไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบทางสังคมที่ชุมชนจะได้รับการเตรียมการอพยพจึงไม่ได้มีการศึกษาถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคม และ วัฒนธรรมของชุมชน จากสาเหตุดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนแม่เมาะใหม่ได้รับผลกระทบทางสังคม

ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การเปลี่ยนแปลงของปัจเจกบุคคลและครอบครัว ส่วนการย้ายชุมชนเข้ามาอยู่ยังที่ใหม่ในด้านการจัดการชุมชนนั้นชุมชนเกาะหลวงได้รับผลกระทบในเรื่องความขัดแย้งเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างคนในท้องถิ่นเดิมกับผู้ที่มาอยู่ใหม่ ผลกระทบทางด้านลบที่ชุมชนได้รับทำให้ชุมชนเกาะหลวงกลายเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปราะบางและต้องใช้ระยะเวลาในการพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเข้มแข็ง และดีขึ้น

งานศึกษาเรื่องการพลัดถิ่นเนื่องมาจากการพัฒนาและการสร้างพื้นที่ของวิถีชีวิตที่ยั่งยืนของชาวขมุที่ได้รับผลกระทบจากโครงการชลประทานของรัฐบาลในพื้นที่ลุ่มน้ำดิน แวงบ่อแก้ว ประเทศลาว Boundeth (2005) ได้แสดงให้เห็นว่าภาพลักษณ์ของเผ่าขมุจากมุมมองของรัฐที่ว่าเป็นผู้ทำเกษตรเลื่อนลอยที่ถือว่าเป็นบุกรุกป่า และยังเชื่อว่าโครงการชลประทานจะสามารถลดปัญหาการไร่เลื่อนลอย และยังสามารถควบคุมพื้นที่การย้ายที่อยู่อาศัยของเผ่าขมุได้ เป็นทั้งการรักษาป่าไม้และเพิ่มผลผลิตข้าวอีกด้วย แต่ผลที่ไม่คาดคิดคือ ผลประโยชน์ที่ได้รับไม่เท่าเทียมกัน คนที่มีฐานะดีและมีอำนาจจะได้รับผลประโยชน์ และสามารถปรับตัวได้ดีกว่าคนที่ไร้อำนาจหรือคนยากจน พวกเขาสูญเสียที่ดินทำกินและต้องย้ายที่อยู่อาศัย เกิดปัญหาความขัดแย้ง การใช้ที่ดินกับหมู่บ้านใกล้เคียงและยังได้ก่อให้เกิดช่องว่างทางสังคมส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของชุมชนลดลง ภูมิปัญญาที่เป็นทรัพยากรอันสำคัญในการหารายได้เลี้ยงชีพสูญหายไป การผลิตทางการเกษตรเพื่อยังชีพถูกแทนที่ด้วยการผลิตเพื่อการตลาดทำให้บางครอบครัวต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ที่เกิดขึ้น ดังนั้นเผ่าขมุจึงได้ใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมและความรู้สึกที่มีต่อพื้นที่เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการต่อรองกับคนนอกกลุ่มร่วมถึงรัฐ โดยเฉพาะต่อรองในการเข้าถึงที่ดินซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการทำมาหากิน การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนรอบข้างเพื่อลดความขัดแย้งและสร้างเครือข่ายความร่วมมือ นอกจากนี้ชาวขมุบางกลุ่มยังพยายามสร้างความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่นอีกด้วย และสิ่งผิดพลาดเกิดจากสิ่งที่ไม่ได้ตั้งใจเอาไว้จากโครงการ เช่น ทำให้วิถีทางทำมาหากิน ประสบการณ์ที่มีต่อพื้นที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อทางศาสนา และ ความสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนบ้าน ในครอบครัว ที่รัฐบาลไม่ได้พิจารณาและศึกษาความต้องการของคนท้องถิ่น

1.9.3 กลุ่มที่ศึกษาเรื่องนิเวศวิทยาการเมืองของเขื่อน

ในงานศึกษานิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2543) พบว่าการสร้างเขื่อนเกิดขึ้นภายใต้นโยบายของรัฐที่ถูกกำหนดโดยนโยบายขององค์กรระหว่างประเทศและกลุ่มอุตสาหกรรมเขื่อน โดยร่วมมือกับรัฐในการสร้างเขื่อนเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศได้เกิดความบกพร่องหลายประการ เช่น ถ้ามองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์แล้วการสร้างเขื่อนที่ถือว่าเป็นการพัฒนาเป็น

เพียงมายาคติที่ครอบงำสังคมไทยโดยผ่านวิทยาศาสตร์ของการสร้างเขื่อน การให้เหตุผลที่อธิบายการพัฒนานั้นเพียงแค่สร้างความชอบธรรม ถูกทำให้เป็นการเมือง โดยอ้างว่ารัฐเป็นคำอธิบายต่างๆ ที่เกิดขึ้นกลายเป็นปัญหาที่ตึงเครียดและง่ายตาย โดยไม่คำนึงถึงความสลับซับซ้อนและพลวัตของอำนาจรัฐการพิจารณาในฐานะเป็นผู้ปกครองและใช้อำนาจแต่ฝ่ายเดียวทำให้ละเลยการมองเห็นกลุ่มข้าราชการ กลุ่มการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านผู้ที่เสียผลประโยชน์

ในงานศึกษาของ สายพิมพ์ จันทน์นวล (2549) กล่าวว่า นโยบายการพัฒนาของรัฐและการสร้างเขื่อนมีผลกระทบต่อเกษตรกรทุกครัวเรือน เช่น นโยบายการยุติการถางป่าและทำไร่เลื่อนลอยที่เน้นการลดการทำไร่บนพื้นที่สูงแบบหมุนเวียนเป็นการเกษตรแบบคงที่ และนโยบายการจัดสรรที่ดินและป่าไม้ การนำเอานโยบายรัฐไปปรับใช้ พบว่าการใช้ที่ดินและระบบการปลูกพืชได้เปลี่ยนแปลงไป พื้นที่การประมงเนื่องจากระดับน้ำในเขื่อนสูงขึ้นพื้นที่การประมงได้หายไป การประมงทำได้ยากขึ้น ผลที่ได้รับคือ มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่เข้มข้นมากขึ้น ที่ดินในการทำไร่เลื่อนลอยลดลงเกือบครึ่งซึ่งรวมถึงที่สวนริมน้ำด้วย ผลผลิตข้าวที่ได้ต่ำกว่าความต้องการบริโภค เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงได้มีการนำเอาเทคโนโลยีทางการเกษตร เช่น รถไถนา เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง และอุปกรณ์การผลิตอื่นๆ โครงการได้สนับสนุนแนวพันธุ์ไม้ผล ยาปราบศัตรูพืช และปุ๋ยเคมี ส่งเสริมวิธีการเลี้ยงสัตว์ผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการปรับตัวและปรับวิธีการผลิตเพื่อให้เข้ากับสภาพในปัจจุบัน ส่วนเกษตรกรในกลุ่มที่ยากจนพยายามปรับตัวให้ดีขึ้นด้วยการปลูกพืชไร่และสัตว์เลี้ยงเพื่อขายและหารายได้นอกภาคการเกษตร (แรงงานและหาของป่า) เพิ่มขึ้นเพื่อนำไปซื้อข้าวบริโภค ซึ่งเห็นว่าเกษตรกรร้อยละ 94 ภายหลังการสร้างเขื่อนทำให้มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น แต่ Vilaphorn Visounnarath (2006) กลับมองว่าการที่ได้รับการช่วยเหลือทั้งภายในและต่างประเทศ การยุติการทำไร่เลื่อนลอย ได้ทำให้พื้นที่ผลิตข้าวลดลงถึงร้อยละ 50 ทำให้ผลผลิตข้าวลดลง เกือบร้อยละ 90 ของครัวเรือนข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค เนื่องจากผลผลิตข้าวไร่ของหมู่บ้านดังกล่าวค่อนข้างต่ำ และอีกประการหนึ่งการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมที่เกิดจากการทำไร่เลื่อนลอย จากความเชื่อว่าระบบนิเวศจะฟื้นฟูตามธรรมชาติภายหลังที่ปล่อยทิ้งไว้นานๆ การเจริญเติบโตของป่าชั้นที่สองในหมู่บ้านสบขวงเกิดขึ้นค่อนข้างช้าและประกอบด้วยพันธุ์ไม้เนื้อแข็ง ดังนั้นการปฏิวัตินโยบายดังกล่าวถือว่าล้มเหลวที่ก่อให้เกิดความอดอยากและระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านมีความอ่อนแออยู่แล้ว ถ้าเพิ่มบรรดากิจกรรมต่างๆ อาจจะทำให้ป่าธรรมชาติถูกทำลายได้อย่างง่ายดาย

1.9.4 กลุ่มที่ศึกษาผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ

ในงานศึกษาของ Chupinit (1991) ที่ศึกษาเกี่ยวกับ “ Highlander, Intervention and

Adaptation: A Case Study of Hmong Nitsub Village of Patana” ได้สะท้อนให้เห็นว่าการมองพื้นในด้านลบของรัฐส่งผลให้รัฐกำหนดนโยบายการพัฒนาต่อชาวม้งด้วยการเปลี่ยนระบบการผลิต การปลูกพืชอื่นทดแทนฝิ่นและถูกบังคับให้อพยพออกจากคอยลงมาอยู่ที่ราบ ทำให้ชุมชนอ่อนแอลง สูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาและความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุกรรม เพราะไร่นาของพวกเขาไม่ได้มีเพียงแต่ฝิ่นอย่างเดียว แต่เป็นระบบเกษตรแบบผสมผสานที่ประกอบด้วยพืชที่หลากหลายชนิด ทั้งพืชอาหารและยา เมื่อพวกเขาถูกบังคับให้เปลี่ยนระบบการผลิตโดยที่รัฐ ไม่สนใจวัฒนธรรมการเพาะปลูก ความรู้ และ พืชพันธุ์ต่างๆ ของเผ่าม้งก็สูญหายไปด้วย ทำให้ชาวม้งส่วนหนึ่งยากจนลง พวกเขาไม่มีอำนาจตัดสินใจหรือการกำหนดชะตาชีวิตใดๆ เพราะต้องพึ่งพาตลาดและภายนอกมากขึ้น ชาวม้งบางส่วนได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูก เกิดการเปลี่ยนแปลง และเกิดปัญหาสังคมภายในชุมชน จากสถานการณ์ดังกล่าว ชาวม้งรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเอง ไร้ศักดิ์ศรีและขาดพลังในการจัดการกับชีวิตตัวเอง

การศึกษาเรื่อง “ฝิ่นกับคนม้ง: พลวัตความหลากหลาย และความซับซ้อนแห่งอัตลักษณ์ของคนชายขอบ” อรรถญา ศิริผล (2544) แสดงให้เห็น กระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งเป็นผลมาจากการสร้างภาพตัวแทน/ชุดนิยามความหมายและปฏิบัติการทางภาษาที่เกิดขึ้นในบริบททางการเมืองเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำกับกลุ่มชาติพันธุ์ม้งซึ่งเป็นคนกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ ซึ่งรัฐได้สร้างภาพ “ความเป็นอื่น” ถูกแปลงและตกผลึกลงสู่ระดับอุดมการณ์ของผู้คนในสังคมทั่วไป เป็นยุทธวิธีการต่อสู้ทางการเมืองและกลายเป็นแนวคิดครอบงำที่สังคมทั่วไปเชื่อและยอมรับว่าชาวม้งเป็นผู้ทำลายศีลธรรมของสังคมในฐานะที่เป็นผู้ปลูก เสพ และค้าฝิ่น และด้วยภาพตัวแทนทางการเมืองนี้เองที่ได้สร้างความชอบธรรมให้กับรัฐในการควบคุมและจัดการชีวิตของชาวม้งผ่านกระบวนการใช้อำนาจต่างๆ ของรัฐ ชาวม้งถูกบีบให้มีทางเลือกในการดำรงชีวิตตามวัฒนธรรมของตนน้อยลง

กลุ่มชาติพันธุ์ม้งได้แสดงการตอบโต้การบวนการดังกล่าว และการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ เช่น 1) การตอบโต้ระดับชุมชนและระดับปัจเจก โดยการตอบโต้ระดับชุมชนถูกแสดงให้เห็นจากวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของหมอยาพื้นบ้านซึ่งทำการวิพากษ์การแพทย์แผนใหม่และนิยามความหมายฝิ่นของรัฐ การที่ชาวบ้านคือแพ่ง และเพิกเฉยต่ออำนาจรัฐเพื่อแสดงการตอบโต้ที่แอบแฝง ส่วนการตอบโต้ในระดับปัจเจกเป็นการปฏิเสธอำนาจรัฐด้วยการประชดประชันของหญิงชาวม้งที่ยากจน 2) การปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวาทกรรมครอบงำ โดยเฉพาะภาพลักษณ์ทางด้านลบ เช่น ชาวม้งเลือกปรับเปลี่ยนกับภาพลักษณ์บางภาพที่กักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งเอาไว้ ได้แก่ภาพลักษณ์ชาวม้งกับฝิ่นที่เป็นยาเสพติด ในระดับชุมชนได้สร้างภาพ “ชุมชนปลอดยาเสพติด” เพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ทางการเมือง ทำการปรับกฎเกณฑ์ทางสังคม/ชุมชน เช่น แยกฝิ่นในฐานะที่เป็นยาและการค้าออกจากกัน และรักษากฎเกณฑ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐาน

หลักการ คุณค่าและการใช้ประโยชน์ในทางวัฒนธรรมเอาไว้ และภาพลักษณ์อื่น กระบวนการตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ในระดับโครงสร้างที่รัฐแสดงอำนาจของตนผ่านระบบการศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองลงสู่ระดับจิตสำนึกของคนทั่วไป และชาวม้งกับชาวม้งที่มีหลากหลายประสบการณ์ ได้ทำการเลือกที่จะปรับเปลี่ยนหรือตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ต่างๆ ที่แตกต่างกันด้วย

ผลของการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ไม่ได้ถูกผูกขาดโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอไป ถึงแม้ว่ารัฐได้ให้ความหมายอย่างหยุดนิ่งตายตัว แต่อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์กลับเป็น การสร้างและสามารถถูกสร้างขึ้นมาใหม่ให้มีความหลากหลายและซับซ้อน มีความลื่นไหลและ เปลี่ยนผ่านยุทธวิธีในการต่อรองและเสนอตัวเองให้ลื่นไหลไปตามเงื่อนไข สถานการณ์และ ผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ไม่ได้ถูกมองเป็นแบบ ชนเผ่าดั้งเดิมที่มีรูปแบบเจาะจง แต่อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ม้งกลับมีความหลากหลายขึ้นอยู่กลับ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในฐานะ โครงสร้างที่รัฐกระทำการครอบงำกับผู้กระทำที่มี ชีวิตอันแตกต่างหลากหลายมากขึ้นจากประสบการณ์การเรียนรู้ ในฐานะชนชั้น และรุ่นวัย ทำให้การเลือก ยอมรับและแสดงอัตลักษณ์ที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น

1.9.5 กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์พลัดที่

งานศึกษานี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์พลัดที่ของชาวลิงหลจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในศรีลังกา Sorensen (1997) ได้ใช้แนวคิดเกี่ยวเรื่องเล่าของคนพลัดที่ ในงานศึกษาชิ้นนี้พบว่าไม่ เพียงแต่คนที่ถูกอพยพเท่านั้นที่รู้สึกสูญเสีย แต่คนที่อาศัยในพื้นที่ซึ่งผู้ถูกอพยพไปตั้งถิ่นฐานก็มี ประสบการณ์ของความสูญเสียด้วยเช่นกัน แต่มีความแตกต่างกันระหว่างสองกลุ่ม ซึ่งแสดงออก ผ่านเรื่องเล่าของคนทั้งสองกลุ่ม

โดยเรื่องเล่าของกลุ่มชาวบ้านดั้งเดิม (villagers) แสดงถึงความเชื่อมโยงของตนเองกับ พื้นที่ดังกล่าวในฐานะพื้นที่ของการผลิต พื้นที่ทางพิธีกรรม เรื่องเล่าของชาวบ้านดั้งเดิม เป็นพื้นที่ ที่เต็มไปด้วยความหมายของอดีตทางพื้นที่ที่ถูกเสนอ ถูกตีความและให้ความหมายจากการเลือกสรร ของพื้นที่รอบๆ ตัวด้วยลักษณะความสัมพันธ์กับสิ่งที่พวกเขาพบเห็นและมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่ พวกเขาพยายามนิยามขึ้นและเป็นที่ยอมรับของคนภายในสังคม เพื่อให้ทุกคนในสังคมยอมรับ เรื่องเล่าเหล่านั้นในฐานะที่เป็นจริงที่สัมพันธ์กับพื้นที่ เป็นความพยายามที่รักษาหรือเรียกกลับมา ใหม่ของความหมายในทางบวกและความหมายทางอัตลักษณ์ ซึ่งได้มาจากการตีความของสถานที่ ในปัจจุบัน

ในขณะที่เรื่องเล่าของผู้อพยพมาใหม่ (settlers) ที่มีพื้นที่ที่ตนเองมาตั้งถิ่นฐานกลับต่าง ออกไป ที่มีผลมาจากประสบการณ์ในการสูญเสียพื้นที่ของผู้อพยพมาใหม่ไม่ใช่ประสบการณ์ที่

สูญเสียความหมาย และไม่ได้มีอดีตที่เชื่อมโยงกันระหว่างผู้อพยพกับพื้นที่ เรื่องเล่าของผู้อพยพมาใหม่จึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับพลังอันสร้างสรรค์ของตนเองในการสร้างความหมายให้กับพื้นที่ซึ่งตนเองอพยพมาอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งในทัศนะของผู้อพยพที่มีต่อพื้นที่ดังกล่าว จึงไม่ใช่การนำเอาอดีตมาตีความหมายใหม่ แต่มักจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับปัจจุบัน และความคาดหวังของคนที่มีต่ออนาคต

เรื่องเล่าการพลัดที่ได้แบ่งออกเป็นเรื่องเล่าของชาวบ้านดั้งเดิม และผู้ที่อพยพมาใหม่ที่พวกเขายังไม่ได้เปลี่ยนรูปจากการรับรู้ปัจเจกชนสู่เรื่องเล่าของกลุ่ม และสังคม สิ่งที่แตกต่างกันของเรื่องเล่าทั้งสองในกรอบของเวลาและสถานที่ ประการแรกเรื่องเล่าทั้งสองมาจากการสร้างกรอบของการพลัดที่จากประสบการณ์ภายใน เป็นประสบการณ์ทั้งผู้ที่ย้ายเข้ามาใหม่และชาวบ้านดั้งเดิมที่มาจากการค้ารังสีในสังคมและถูกบังคับพวกเขาให้พิจารณาใหม่กับประเภทที่มีอยู่ของอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมในบริบทของเหตุการณ์สำคัญ ประการที่สองเรื่องเล่าทั้งสองแสดงถึงการตอบโต้จากประสบการณ์หรือคาดการณ์ของโครงการ ไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่จำเป็นในการเผชิญหน้ากับคนแปลกหน้าและไม่คุ้นเคย แต่ยังเหมือนกับเป็นตัวแทนของความแตกต่างกับไม่แตกต่างที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐในศรีลังกาที่พยายามสร้างความหลากหลายทาง ด้านวัฒนธรรม และในขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงอุดมการณ์ของประชาชนในชาติและปัจเจก โครงการยังแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ของผู้ยึดหลักความเสมอภาคในมุมมองที่แตกต่างกัน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นงานศึกษาที่เกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนและผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ ในมิติทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจ และวิถีชีวิต แต่ยังไม่มียานศึกษาเกี่ยวกับทางด้านวัฒนธรรมและความหมายของสถานที่ที่เกิดจากการสูญเสียที่ดิน ที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ทางสังคม วิถีชีวิต และการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาใหม่ภายใต้พื้นที่ที่รัฐได้กำหนดขึ้น งานศึกษาชิ้นนี้จะคล้ายคลึงกับงานศึกษาของกลุ่มที่ 2 กลุ่มที่ 3 และกลุ่มที่ 5 ดังที่ได้กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1.10 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

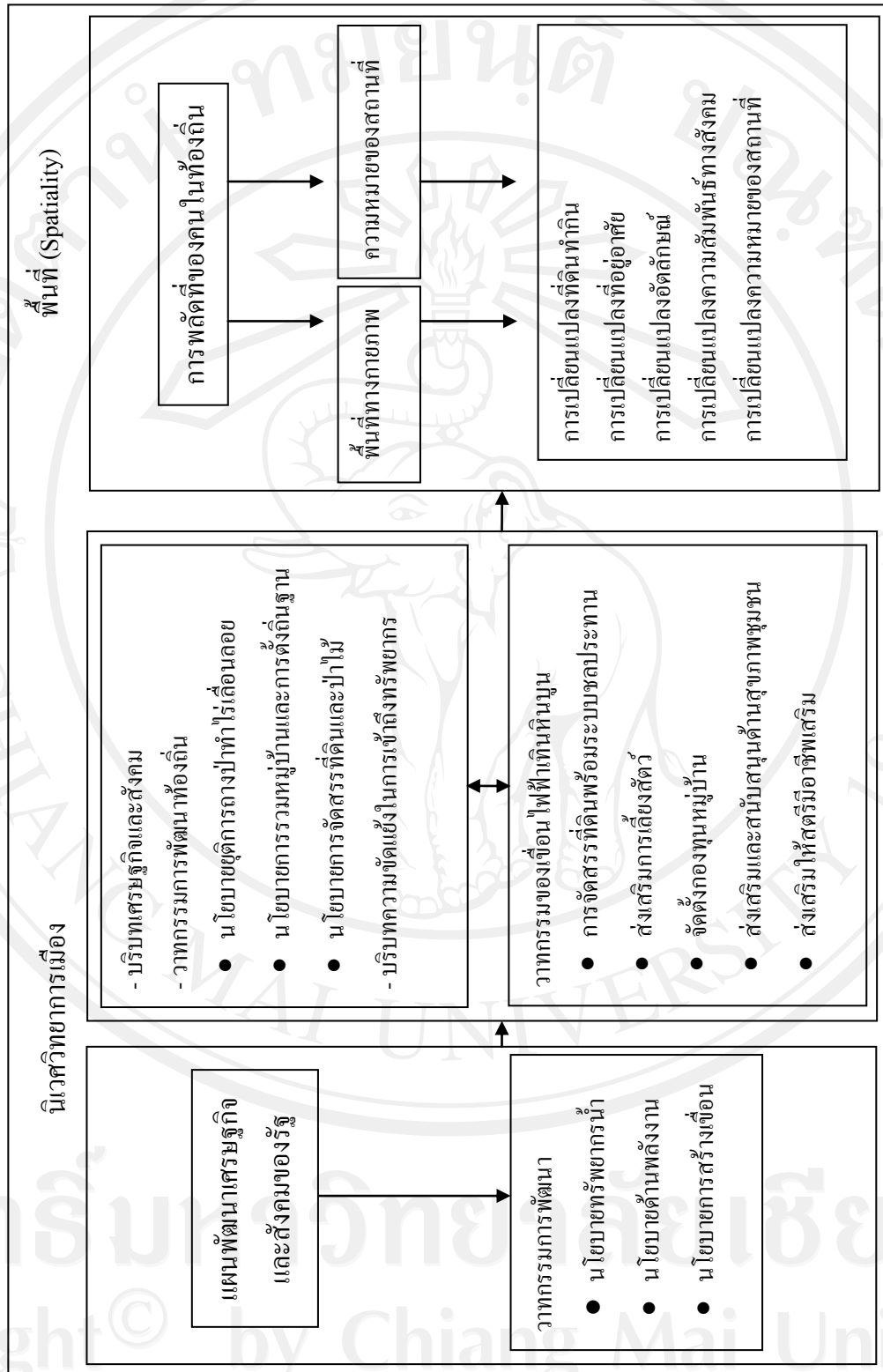
ในการศึกษาเรื่องการพัฒนากับการพลัดที่: กรณีศึกษาหมู่บ้านหนองซงใหม่ เมืองคำเกิด แขวงบอลิคำไซ ประเทศลาว ภายใต้โครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมและความหมายของสถานที่ และแนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมได้แบ่งการศึกษาออกเป็นสามส่วนคือ ดังรูป 1.2

ส่วนที่ 1 ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองในการศึกษาบริบททั่วไปในการนำเอาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และการสร้างเขื่อนโดยมองว่าทรัพยากรน้ำและการสร้างเขื่อนเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญและสามารถจะนำกลับมาใช้ใหม่ ซึ่งสามารถนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และแก้ปัญหาความยากจนภายในประเทศ เน้นไปที่การพัฒนาและนโยบายของรัฐ และ

อำนาจเหนือรัฐเพื่อให้รู้ถึงที่ไปที่มาของการสร้างเขื่อน ศึกษาในมุมมองของภาพลักษณ์ของผลผลิตทางพื้นที่ผ่านวาทกรรมว่าด้วยการพัฒนาและความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ที่นำไปสู่การสร้างวาทกรรมที่ใช้ในการครอบงำสังคม เพื่ออ้างความชอบธรรมในการพัฒนาเพื่อการเข้าไปครอบครองทรัพยากรธรรมชาติด้วยการควบคุมพื้นที่ของรัฐ วิเคราะห์ตามความหมายของพื้นที่และการนิยามพื้นที่ของแต่ละกลุ่มจะสามารถเข้าใจถึงมุมมองที่ต่างกันระหว่างชาวบ้านกับคนภายนอก

ส่วนที่ 2 ศึกษาบริบททางเศรษฐกิจสังคมโดยรวมของประเทศไทย นโยบายการพัฒนาท้องถิ่น และความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ ที่ส่งผลต่อไปยังนโยบายของเขื่อนไฟฟ้า เติ้นหินปูนที่เป็นมาตรการบรรเทาผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติในพื้นที่จัดสรรเพื่อรองรับการอพยพราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

ส่วนที่ 3 ศึกษาคนพลัดถิ่นที่เกิดจากการสร้างเขื่อน ความหมายของสถานที่ ความรับรู้ต่อสถานที่ใหม่ โดยอธิบายผ่านประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ประสบการณ์ที่มีต่อสถานที่นั้น ความสลับซับซ้อน การต่อรอง การอ้างสิทธิ การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างพื้นที่ทางสังคมของตนและกลุ่มคนหรือสังคมขึ้นผ่านการนิยามความหมายให้กับพื้นที่กายภาพ เพื่อเข้าใจถึงความรู้สึกที่มีต่อที่อยู่อาศัย รวมถึงการมาอยู่ร่วมกัน การตอบโต้ ความหมายของสถานที่ของปัจเจกบุคคล และของกลุ่มหรือของสังคมที่ได้สร้างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลขึ้นมา โดยศึกษาผ่านเรื่องเล่าของชาวบ้าน งานวิจัยชิ้นนี้จะอธิบายถึงผู้คนในท้องถิ่นที่พยายามตอบโต้ผ่านประสบการณ์ของชีวิตประจำวัน การดิ้นรน และการประนีประนอม และยังคงศึกษาผลกระทบของการสร้างเขื่อนที่ส่งผลต่อการสูญเสียผลประโยชน์ของชาวบ้านเช่น สูญเสียบ้าน ที่ดิน ความรู้สึก ความเท่าเทียมกันทางสังคม และอื่นๆ

รูป 1.2 กรอบแนวคิดในการศึกษา

1.11 ระเบียบวิธีวิจัย

1.11.1 ข้อมูล แหล่งข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูล

1) ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมในพื้นที่ศึกษาได้แก่

1.1 การสำรวจข้อมูลพื้นฐานระดับครัวเรือนโดยใช้แบบสอบถามเพื่อสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจครัวเรือน การประกอบอาชีพหลักและอาชีพรอง อายุ เพศ การศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของเผ่าม้งและเผ่าขมุที่ย้ายเข้ามาใหม่ทั้งหมดในจำนวน 48 ครัวเรือน ซึ่งได้แบ่งออกเป็นชาวเผ่าม้งจำนวน 30 ครัวเรือน และชาวเผ่าขมุจำนวน 18 ครัวเรือน

1.2 การสัมภาษณ์เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความรู้สึกรู้สึกของชาวบ้านทั้งสองเผ่าเกี่ยวกับการสูญเสียที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ตลอดจนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ในระดับปัจเจกและครัวเรือน เพื่อเก็บข้อมูลเศรษฐกิจสังคม ชีวิตประจำวัน เวลาในการทำงาน การรับรู้เกี่ยวกับการชดเชยการที่คนในครอบครัวบางส่วนต้องออกไปทำงานต่างถิ่นเพื่อส่งเงินกลับมาให้คนที่บ้านใช้จ่าย การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในท้องถิ่นด้วยกัน และเจ้าหน้าที่ของรัฐและเจ้าหน้าที่ของโครงการโดยสัมภาษณ์ผู้นำในชุมชนผู้อาวุโส และกลุ่มผู้นำทางด้านกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ส่วนการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น รัฐบาล รัฐวิสาหกิจไฟฟ้าลาว และโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูนจะเน้นที่ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของเจ้าหน้าที่และนโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องที่ผลักดันให้เกิดมีการสร้างเขื่อนในพื้นที่และนโยบายที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติในพื้นที่ และอุปสรรคหลังการสร้างเขื่อน โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาตามแผนพัฒนาประเทศ นโยบายการพัฒนาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ แนวคิดและมุมมองเกี่ยวกับการพัฒนาและแนวโน้มในอนาคต รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมของคนในท้องถิ่น ในการสัมภาษณ์ครั้งนี้จะใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 15 คน จากสามกลุ่มเป้าหมายหลักดังที่กล่าวมาข้างต้น

1.3 การสำรวจพื้นที่ เพื่อสำรวจการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ใหม่ การเก็บพิกัดตำแหน่งบนพื้นโลกด้วยระบบดาวเทียมให้ได้มาซึ่งตำแหน่งหมู่บ้านเพื่อนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลภาพดาวเทียม เพื่อศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตามการกำหนดของโครงการ

1.4 การสังเกตการณ์ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสังเกตแบบทั่วไป โดยการสังเกตจะทำได้ไปพร้อมกับการวิเคราะห์ข้อมูลและใช้วิธีอื่นควบคู่ไปด้วย ซึ่งเป็นการสังเกตการณ์ที่มากกว่าการเฝ้าดู จะมีทั้งการชักถาม การพูดคุยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การจดบันทึก บันทึกลายมือ ในช่วงสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกเสมอ ซึ่งจะแบ่งช่วงเวลาในการสังเกตการณ์

ออกเป็นสามช่วงเวลาด้วยกันซึ่งช่วงแรกที่เริ่มเข้าไปในชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา ช่วงที่สองคือช่วงระหว่างเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลการใช้ทรัพยากรในชุมชน และช่วงสุดท้าย ก่อนจบงานภาคสนามเพื่อตรวจสอบข้อมูล

2) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารทางการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจากโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าเทินหินบูน เช่น ข้อมูลแหล่งน้ำ ถนน เส้นชั้นความสูง พื้นที่เกษตร พื้นที่ป่า ภาพข้อมูลดาวเทียม IKONOS บันทึกภาพเมื่อปี 2007

1.11.2 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลสองระดับคือ ระดับชุมชน และระดับครัวเรือน ดังนี้

1) การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เมื่อทำการเก็บข้อมูลได้มาบางส่วนแล้วผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบข้อมูลควบคู่กันไปเพื่อจะทำให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้มาเป็นความจริงหรือไม่ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่างๆ เช่น ข้อมูลที่ได้จากการสอบถามหรือสัมภาษณ์จะทำการตรวจสอบรวมกับการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการและการศึกษาจากเอกสารต่างๆ และข้อมูลของโครงการ ผู้วิจัยจะนำมาจัดเป็นหมวดหมู่และนำมาวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้เพื่อหาความเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยการบรรยายหรือการพรรณนา และการอธิบาย ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นการศึกษา คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของรัฐ และนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นได้นำไปสู่ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องมาจากการควบคุมพื้นที่เหนือทรัพยากรของรัฐ การนํานโยบายต่างๆ ของรัฐเข้าไปปรับใช้ในพื้นที่ และความสัมพันธ์ของสังคมในชุมชน การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนตามบริบทของพื้นที่ การเปลี่ยนอาชีพ การออกไปทำงานต่างถิ่น รูปแบบการคีนรน และการตอบโต้ โดยผ่านเรื่องเล่าของชาวบ้านที่พลัดที่ ส่วนด้านเศรษฐกิจครัวเรือนวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีทางสถิติเชิงพรรณนา การแจกแจงความถี่ ร้อยละ โดยการนำข้อมูลที่รวบรวมจากแบบสอบถามมาจัดเป็นหมู่ให้เป็นระเบียบตามลักษณะของคำตอบในแต่ละคำถาม

2) การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ วิเคราะห์การใช้ที่ดิน การเข้าถึงทรัพยากรของรัฐและชาวบ้านตามกำหนดเขตแดน (zoning) ที่โครงการได้กำหนดให้

1.12 การนำเสนอผลการศึกษา

ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์และการสอบถาม รวมทั้งข้อมูลพื้นฐานที่ได้รวบรวมจากเอกสาร สามารถนำเสนอโดยแยกประเด็นวิเคราะห์ออกเป็นส่วนสำคัญ 7 ส่วน ประกอบด้วย

บทที่ 1 บทนำ เนื้อหากล่าวถึงที่มาและความสำคัญ วัตถุประสงค์ สมมติฐาน ขอบเขตการศึกษา นิยามศัพท์ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ทบทวนวรรณกรรม กรอบแนวคิด และระเบียบวิธีวิจัย เป็นส่วนสำคัญในการศึกษาที่ใช้เป็นการกำหนดทิศทางการศึกษา และการดำเนินงาน

บทที่ 2 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา อธิบายถึงลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และทางด้านเศรษฐกิจของพื้นที่ศึกษา

บทที่ 3 นโยบายและการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมของ สปป.ลาว ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ ฉายภาพบริบทของการเปลี่ยนผ่านประเทศเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกของลาวว่าเป็นอย่างไ นโยบายการพัฒนาท้องถิ่นที่ได้ดำเนินการไปควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ของรัฐบาลที่ดำเนินการภายใต้การดูแลอย่างใกล้ชิดของของสถาบันการเงินสากลที่ได้ให้ความช่วยเหลือลาว และการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าพลังน้ำในลาวที่น่าทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พลังน้ำมาเป็นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจลาวโดยการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำเพื่อการส่งออกที่นำไปสู่การปลดหนี้

บทที่ 4 การพัฒนา การจัดระเบียบพื้นที่อันเนื่องมาจากโครงการขยายเขื่อนไฟฟ้าหินบูน นำไปสู่การจัดระเบียบพื้นที่ใหม่ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ การนิยามความหมายพื้นที่ โยกย้ายจัดสรร และการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนที่ได้รับผลกระทบที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของหมู่บ้านหนองงใหม่

บทที่ 5 บริบททางเศรษฐกิจ-สังคมและวัฒนธรรมชนเผ่าม้งและการดำรงชีพภายใต้พื้นที่แห่งความหวัง เสนอบริบทชนเผ่าในประเทศลาว บริบทชนเผ่าม้ง และวิธีการดำรงชีพใหม่ภายใต้กรอบนโยบายผ่านมุมมองทางด้านวัฒนธรรมของชนเผ่าม้ง ความสัมพันธ์ของสังคมในชุมชน การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชน การเปลี่ยนอาชีพ เศรษฐกิจครัวเรือน รูปแบบการดิ้นรน และการตอบโต้

บทที่ 6 บริบททางเศรษฐกิจ-สังคมและวัฒนธรรมชนเผ่าลาวกลางและการดำรงชีพภายใต้พื้นที่แห่งความหวัง เสนอเรื่องราวบริบทชนเผ่าลาวกลาง และวิธีการดำรงชีพใหม่ภายใต้กรอบนโยบายผ่านมุมมองทางด้านวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของสังคมในชุมชน การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชน การเปลี่ยนอาชีพ เศรษฐกิจครัวเรือน รูปแบบการดิ้นรน และการตอบโต้

บทที่ 7 การสรุป และอภิปรายผลของการศึกษา ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ประโยชน์ที่ได้รับ ข้อจำกัดทางการศึกษาและข้อเสนอแนะที่ได้ประมวลผลจากการศึกษา